

9. 5 U S T S S U 7

Amphib
Ulysses 4

5 U 3 T S S U 5

Գ. ՆԱՏԻՏՅԱՆ

Ռեպերտի
Վեյմար

Զարյուկոս Կրասոս

Երեւան

1959

կան համալսարանը նա ավարտում է 1911 թվականին, որից հետո նույն քաղաքի հիվանդանոցներում ծառայում է որպես բժշկի օգնական՝ իր մասնագիտության մեջ խորանալու նպատակով:

1914 թվականին իր կնոջ հետ վերադառնում է Պոլիս և հաստատվում Բերայում՝ վերջնականապես նվիրվելով իրեն այնքան սիրելի գրականության և բժշկության: Մի տարի շանցած՝ ծագում է առաջին իմպերիալիստական պատերազմը: Թուրքական իշխանությունը զորակոչում է նրան իբրև զինվորական բժիշկ: Շատ շանցած՝ մի շարաշուք գիշեր, ձերբակալվում է և արտաքսվում Չանկըր: Եվ ահա, 1915 թվականին, օգոստոսի 23-ին, Թյունեի ճանապարհին՝ Վարուժանի և ուրիշների հետ խժոժորեն սպանվում է շեթենների կողմից:

Արևմտահայերի ողբերգական վիճակը անխուսափելիորեն պիտի անդրադառնար գրականության մեջ: Եվ ահա գրողները ապրում են ժողովրդի վիճակով, որոնց մեջ է նաև Ռուբեն Սևակը: 1910 թվականին հրատարակվում է Սևակի բանաստեղծությունների առաջին գրքույկը՝ «Կարմիր գիրքը» վերնագրով: Գրքի երեք բաժիններից («Ջարդի խենթը», «Թրքուհին», «Մարդերգություն») առաջին երկուսը նվիրված են Կիլիկյան աղետին: Առաջին գլուխը՝ «Ջարդի խենթը», բաղկացած է ինը տարբեր մենախոսություններից, որոնք սերտորեն

կապված են իրար՝ մեկը մյուսից բխելով և մեկը մյուսին լրացնելով: Դրա մեջ («Ջարդի խենթը») ներկայացվում են ջարդի մղձավանջային և ահավոր տեսարաններ: «Ջարդի խենթը» արհեստական խենթության քղամիդն հազած մտնում է մահվան և արյունի այդ համայնադաշտից ներս և վայրագ ու կատաղի մի քրքիջ է արձակում:

— էհ, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛

Հորս դիակն ուսիս, կփալեմ ահա

Ջարդվածներու դաշտին վրա լուռ...

Ջառա՛մ ֆահանա, դիակդ տխուր

Ինչ ծանր է ուսիս, ինչ ծանր է ուսիս...

Անշուշտ երբ իբր խենթ արտաֆսեցիր զիս

Հայրենի բույնեդ, շի խորհեցար բնավ,

Թե պիտի գայի գտնել քեզ խոնավ

Թափստոցիդ մեջ խեղդված, շան մը պես,

Իմ պարտքս վերջին կատարելու քեզ...

(«Ջարդի խենթը»)

Դա անմարդկային ցավից խելագարված մի դիվային քրքիջ է, որ արձակվում է մեր հույսի և սպասարանքների, մեր խելքի և իմաստության վրա, որոնք ընկած են դիտապաստ: Անլուր հեզնանքով հռհռում է խենթը զենքից և պայքարից հեռու փախչող մարդկանց համար, որոնք շարիքի բուլթ և վայրագ ճիրանների առջև իմաստությունն համարեցին խուլս տալ վրեժի պայքարից, հանգիստ կյանքի մեջ ստրուկի աներեր համբերությունով կաշկանդված: Վախկոտ ու վատ հոգիներ, որոնք

անձնապաշտության տիրմի մեջ խրված՝ մեղկ ու անկորով համակերպության տակ հլու, երբեք չկարողացան ազատության դրոշմ ունենալ իրենց ձեռքում և մեռնել հերոսաբար: Խենթը իր ցավի, իր կատաղության պոռթկումի տակ քրքջում է այս «ապուշ» կյանքին պնդորեն փարած ստրուկ հոգիների վրա, որոնց համար անձնական ապահովությունից դուրս ամեն ինչ անմտություն է:

— է՛ն, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛
Բոլոր խելացի մարդիկներն ահա.
Ահա խելո՞հներն այս ապուշ կյանքին,
Ահա անոնք, որ իրենց ծանր հոգին
Համբիշ փաշելով կգրոսցնեին,
Ու նվիրումով մը աստվածային,
Կիրակին անգամ մը բերանով ծով
Տիրամոր առջև կսպառեին մով,
Շարաք մը ամբողջ, անվախ, անհամար,
Շնալու, ստելու, գողնալու համար:

(«Ջարդի խենթը»)

Վրեժի պայքարի առջև միակ իմաստությունը հեղափոխությունն է: Երբ թշնամին ոչ մի խտիր և տարբերություն չի դնում ժողովրդի խավերի և ազգի անհատների միջև, ապա տատանումները դավաճանություն են: Եվ դժբախտաբար ավելի շատ են տուժում հենց նրանք, ովքեր ներկա դեպքում ավելի խելամիտ են ուզում լինել: Եվ խենթի վայրի քրքիջը շարախինդ ցասումով արձագանքում է թշնամու հելուզակների թրով սպանված մարմին-

ների վրա, որոնք սփռված են «անդրհեղեղյան անտառի մը պես»:

Պառկած, աստված իմ. ու որչափ ալ կա,
Ու որչափ ալ կա. մինչև հեռակա
Ճամփաներուն եզրը փռված, կարծես
Անդրհեղեղյան անտառի մը պես:
(«Ջարդի խենթը»)

Վերջին հաշվով խենթի քրքիշը, քրքիշ է անողոք
նախճիրի ենթարկված հայ ժողովրդի հեղաբարո
բնազդի հանդեպ, երբ հարկավոր էր հեղափոխու-
թյան խոչանքով սլանալ թշնամու վրա, խփել ան-
պատճառ: Որովհետև պայքարը սրբազան է և կշա-
հի այն, ով խփում է: Դժբախտաբար փաստն այն
է, որ մեր ազգային ազատագրական պայքարը
պարտվեց ծախվելով օտարին: Դաւաճան «բարե-
կամների» խոստովանելից մոլորված հայ ժողո-
վուրդը խեղդվեց արյան մեջ: Բանաստեղծը իրա-
վացիորեն անբան գազաններին ավելի վսեմ և
բարձր է դասում, քան թե այն մարդկանց, որոնք
իրենց մեր դատին «բարեկամ» հռչակեցին:

— է՛հ, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛,
Լուռ գիշերին մեջ շուներուն ահա,
Երախին մեջ — դեռ կյանքով գալարուն
Կլսեմ նարնատը ոսկորներուն...
Բարեկամ շուներ, բարեկամ ձեռքեր,
Բարեկամ լեզվով լափլիզված վերքեր...
Երնեկ, գազաններ անբան... Բայց ինչպես

Սուրացին հեռվի դաշտերը անծիր
Գնդակեն, բոցեն, աշխերնին կարմիր:
(«Ջարդի խենթը»):

Թվում է, թե ցավի և զայրույթի հեքոտ շունչը
այս տողերի մեջ խեղդում է բանաստեղծին: Վրեժի
զգացումը ծանրանում է սրտի վրա, և մի բուռն
ատելություն մը վրեժի պատգամն է քարոզում նա:
Հարկավոր է անցնել ըմբոստության և ըմբոստու-
թյունից միահամուռ ճակատով՝ «Կարմիր դատաս-
տանի»: Եվ այդ դատաստանը միայն մի արդար
հատուցում չէ, այլ գոյության կռվում մի բնական
անհրաժեշտություն՝ ընդդեմ այն ջարդարարների,
որոնք իրենց անգթության մը, վրեժով ու զայրույթով
լցված մարդիկ են պատրաստում հիմնահատակ
քանդելու աշխարհի օրենքները: Դրանց մեջ են
որբերը, տառապանքի և զրկանքների մեջ հասակ
առած՝ «արյան ու խավարին որդեգրյալներ»,
որոնք թեև տարիքով փոքր, բայց հոգով մեծ են,
և որոնք իրենց անհատակ վշտի խոր կյանքի և
մարդու հանդեպ հմայաթափ՝ մարդը իր նմանների
համար գազան գտան:

Եվ որոնք մարդու մեջը սրբազան
Ոչինչ գտան, այլ մի վայրագ գազան...
(«Ջարդի խենթը»):

Եվ քանի որ արքաներն ու այս աշխարհի տերերը
չկարողացան արյունից զերծ մնալու իմաստու-

թյունն ունենալ, և նրանց ձեռքերը ոճիրների մեղ-
սակցության մեջ դատապարտված մնացին, հետե-
վաբար, իբրև անհեղլի օրենք, իրենց դիակների
վրա վրեժի «Կարմիր դատաստանը» պիտի կանգ-
նեցվի:

Զգույշ, այդ նույն հսկա մանուկները մի օր,
նեխած ոսկրերու վրա բյուրավոր,
Կարմիր դատաստանը պիտի կանգնեն...
Ու շոքս հովերուն նոր կամֆ, նոր օրեն
Պիտի շեփորեն... ու այն ատեն, վայ,
վայ բոլոր շնչող էակներուն, վայ:
(«Ջարդի խենթը»)

Եվ իրոք՝ տանջանքներին անբանական համա-
կերպությունը շէր վերջապես կյանքի նպատակը, և
ոչ էլ հլու հաշտեցումը՝ իմաստնացած հանգստի,
այլ շարիքի բարձումը, նրա դաշունահարումն է
ապահով երաշխիքը մեր սպասած երջանկության:

Կրսեիր, հայրիկ. դրախտ երթալու
Կարնագույն նամփան ըլլալն է հլու
Հետևող խաչի սուրբ արահետին»:
— Հայր, էն կարն նամփան խանջերն է ֆուրդին,
խանջերն է ֆուրդին:
(«Ջարդի խենթը»)

Տեսնում ենք, որ բանաստեղծի համար ավելորդ
և նույնիսկ վնասակար են դառնում պայքարի և
վրեժի հրամայական պահանջի առջև զենքից բա-
ցի միջոցների այլ ընտրություն: Եվ երբ կյանքի

իրավունքները ոտնահարված են, մարդկային ար-
ժանապատվությունը զգետնված՝ մարդը կքել է
արցունքի և արյան հեղեղի տակ մահից հալած-
ված:

Մուքը շնչելեն աշֆերնիս կուրցած
Ու արյան հոտեն ռնգունֆնիս լայն բաց:

Ապա պետք է, որ նա ոտքի կանգնի ատելա-
վառ զայրույթով խփելու և խփվելու.

Ահա մենք կուգանք, ու մենք նզովն ենք,
Ու խավարի մեջ մըխված տեգը նենգ,
Վրեժներու հիդրան ենք փայփայելի,
Մենք սարսափահար ու սարսափելի...

Սևակի ըմբոստ այս տրամադրությունն ու վրե-
ժի կիրքը ապրելու ձայնն է, կյանքի հրամայակա-
նը գոյության այն պայմանների դիմաց, որոնց
մեջ ապրում էր հայ ժողովրդի մի մեծ հատվածը:

Գրքի երկրորդ վիպերգը «Թրքուհին» է, թուրք
բեկի կողմից առևանգված մի հայուհու պատմու-
թյունը: Սևակն այդ պոեմի մեջ կերտում է «հա-
յածին կույսի» ողբերգական դրաման՝ դժբախտ
ճակատագրի սև գույներով խտայրած: Թուրք բե-
կի կին դարձած հայուհու եղբայրը հեղափոխա-
կան է: Պոեմի սկզբում աղջիկն իր եղբոր համար
ուլունքներից մաղախ է պատրաստում և վրան էլ
իր գլխի մազերից իր անվան նշանատառերն է

հյուսուամ: Տղան գնում է «զարնելու, մեռնելու»: Աղջկա առևանգումից հետո, մի օր բեկը իր արշավանքից վերադառնալիս, թրքուհուն բերում է որպես ավար՝ նրա եղբոր դիակը, խանջերը և մաղախը: Թրքուհին սարսափում է իրեն ծանոթ առարկաների առջև և խանջերը խլելով բեկի ձեռքից խփում է նրա կրծքին և սպանում նրան և հետո, ինքն էլ անձնասպան է լինում: Վիպերգի այս սյուժեն մի առիթ է, որ բանաստեղծը այստեղ ևս արծարծի վրեժի և կռվի գաղափարը: Ըստ մեզ, թրքուհու այդ ելույթը պոեմի բարոյական միտքն է, որ բանաստեղծը ցանկանում է տալ նման հայրշտակումների ենթարկված բոլոր հայուհիներին: Չնայած, որ հեղինակը շատ չի մտահոգվում դեպքերի կապակցությունները, արարքների պատճառաբանությունները հիմնավորել մի ընդհանուր գործողության զարգացմամբ, և հաճախ դրա հետևանքով՝ որոշ պատահարներ առկախ են մնում օդի մեջ, բնական հարց հարուցելով, թե արդյոք մոգական մականո՞վ են դեպքերը գալիս և զուգորդվում միմյանց (աղջկա առևանգումը, բեկի և աղջկա եղբոր հանդիպումը, այս վերջինիս գլխատման պարագաները և այլն): Բայց պետք է հասկանալ, որ հեղինակը չի ձգտում իր մտահղացումը տալ մի ընդհանուր սյուժետային գծի զարգացումով, այլ այդ ընդհանուր գիծը հարկավոր է հանել առանձին պահերի և դեպքերի ծնունդ տվող ներ-

քին միասնական վիճակից: Եվ ի վերջո պոեմի արժանիքը կազմում են ոչ թե կառուցման տեխնիկական այդ կողմերը, այլ ներշնչումի այն վիճակները, որոնցով բանաստեղծը իր ժողովրդի սրտառուչ տրամուխյուններն է վերապրում:

Պոեմը արժեքավոր է բանաստեղծական սրտի զգայուն կարեկցանքով ժողովրդի ցավի մեջ իջնելու և նրա վշտի հետ միասին ապրելու, նրա տխրությունները բաժանելու զգայնությունով, որը եթե ոչ բանաստեղծական՝ գեթ բանաստեղծին վայել առաքինություն է: Նա դիմելով հայ աղջկան գոչում է.

Դուն կին, շունիս իսկ այն լույսը ծավի,
Այն ցուրը հետին, որ սեր կկոչվի,
Դուն արգանդն ես լոկ ծնելու անոնք,
Որ պիտի մեռցվին մահով անողոք:
(«Թրքուհին»)

Բանաստեղծը իր հերոսուհու կոնկրետ օրինակի մեջ ողբում է այն բոլոր հայ աղջիկների բախտը, որոնք տարվեցին վայրենի թշնամու ցրտաշունչ վրանները կենսավառելու:

Դուն կույս, դեռ վայրի, դեռ տաք, անապակ,
Դուք, որ թշնամու վրաններուն տակ,
Թափելու կերթաք պուտ մ'արցունքի հետ,
Ամոթապարտ պուտ մ'արյուն անհետ...
(«Թրքուհին»)

Այսպիսով, Սևակը նկարագրելով արյունոտ դեպքեր, գալիս է այն եզրակացության, որ սպանություններն անսահման են, արդարությունը կորսված, և մարդկանց մեջ գերիշխում են վայրենի բնազդներ, ուստի և հարկավոր է լցվել վրեժով: Բանաստեղծը շեշտում է այն միտքը, թե արժե վրեժի համար ապրել, մոռանալ «սրտի տխրագին վերքերը» և երգել «արդարության ծարավը»: Վրեժի գաղափարից մահվան առաքյալներ և հսկաներ են ծնվում: Ահա այդ վրեժի գաղափարին են նվիրված «Կիլիկյան երգեր» վերնագրի տակ «Վրեժին սերմնացանը» և «Վերջին օրոր» բանաստեղծությունները¹: Ահա թշնամուց խոշտանգված կինը ընկած է սպանված ամուսնու դիակի վրա: Իր մանկիկին նա ժառանգ է թողնում Հայաստանը և հոր երկսայրի սուրը («Վերջին օրոր»):

Հայ ժողովրդի ճակատագիրը հուսահատության և հոռետեսության շղարշով է սքողում Սևակի հոգին: Ահա այդ հոռետեսությունը, տրամոթյունը և մահվան գաղափարը տարածվում են նրա այս շարքի գործերի վրա: Ահա այս շարքի հոյակապ բանաստեղծություններից մեկը.

Ո՞վ կույա այսպես խշտյակիս շեմֆին.

— Քույր, դարիբն է, բաց...

---

¹ Ռուբեն Սևակ, Երկեր, Երևան, Հայպետհրատ, 1955, էջ 111—112

Կառն մը կանցնի դուրսեն լալագին,
— Սովեն է, դուռդ բաց...
Տապա՛րն է ջախջախ դուռնըս կուրծփին.
— Զարդն է, դուռդ բաց...

(«Հայաստան»)

Ահա նաև նրա մի շարք բանաստեղծությունները («Ով իմ հայրենիքս», «Ինչպես երբեմն», «Զանգակներ, զանգակներ»)՝ որոնցով Սևակը ոգեշրջում է անցած փառքերը՝ հակադրելով դրանք ստրկալուծ ներկային. Սևակն իր բանաստեղծությունների մեջ դրել է ջերմ շունչ, անկեղծ հուզում, մտքի թռիչք, գաղափարական նպատակասլացություն:

Գիշեր է, բանաստեղծը մենակ քայլում է կեման լճի ափերով: Տխուր է նա: Շրջապատը թովիչ-գեղեցկության մեջ երազ ու երջանկություն է շնչում: Այդ պահին բանաստեղծը երևակայությունամբ թռչում է դեպի հայրենիք և Եփրատին, Արաքսին ու Վանա ծովակին հարց է տալիս կարապաների, մատաղ կույսերի մասին, որոնք բոցավառեցին ասպետների սրտերը:

Ով դուն, ով դժբախտ երկիր հայրենի,
Որ արյունի տափ, շահմանդաղի մեջ,
Զոհ գազաններու խաղին վայրենի,

---

¹ Ռ. Սևակ, Երկեր, Երևան, Հայպետհրատ, 1955, էջ 104, 108, 109

Ու համայնասպառ բոցերու անշեջ,
Կը մըխաս, դժբախտ երկիր հայրենի...
Ով իմ հայրենիքս... Ով դուր հեռավոր,
Եփրատ ու Արաքս ու Վանա ծովակ,
Ո՛ւր են կարապները սիրախտավոր,
Որ իրենց երազ թևերով ներմակ,
Ճեղքեին կարմիր ձեր կուրծքն ախտավոր:
(«Ով իմ հայրենիքս»):

Սրտառուչ և հուզիչ է Սևակի հայրենակարոտ հոգու այս վերհիշումը, և միաժամանակ սրտաճըմլիկ՝ որ նա միայն տխուր վայուններ է լսում.

Պիղծ յաթաղանով ընդկիսված ահեղ՝
Կույսերու վայունն է, որ կլսեմ...:
(«Ով իմ հայրենիքս»):

Այս վայունները՝ հայրենիքի սրտակեղեք պատկերն ու մարդկանց թշվառ վիճակն են պատկերում: «Հին շքեղ ցեղի» մարտիրոսության ձայնն է, որ հնչում է նրա ականջին: Սգավոր բանաստեղծը մտքերով թռչում է դեպի հայրենիք, կյանք կոչվող իրականության ահեղ առեղծվածը լուծել ջանալով:

Քնարի զառամած թելի մը փարած,
Թալանե, բոցե, հեռու, ահ, հեռու,
Քալե դուն, փերթող հայրենահալած,
Հուր, արյուն երգե ազատ լեռներու,
Քնարի զառամած թելի մը փարած...
Քալե մինչ ե՛րբ: Քալե կուրորեն,
Քալե մինչև որ արևն հրակեզ

Իր մարդ մտնե նորեն ու նորեն՝
Ու օր մը այլևրս շի ծագի ֆեզ...
Քաբե... Կյա՛նֆն է այս... ֆալե կուրորեն»:
(«Ով իմ հայրենիքս»)

Սոսկումնալի ու ցավատանջ պատկերների հա-
ջորդական ցուցադրումի միջից քայլում է ընթեր-
ցողը բանաստեղծի հետ միասին մերթ ջարդի,
մահերի, լափլիզող բոցերի այնքան ներազդող
խոռվքներից խելագարված, մերթ համակված ամ-
բողջովին նրա անհույս տվայտանքների ծանր
ճնշումով, այն ահավոր կործանումով և հիասթա-
փուլթյամբ, երբ այլևս կյանքը նրա աչքերին մի
նշանախեցու արժեքն իսկ չունի:

«Ինչպես երբեմն» բանաստեղծությունը միևնույն
տրամադրության բխումն է: Այս բանաստեղծու-
թյունների հոգեհատակը հայ ժողովրդի թշվառ վի-
ճակն է: Հաճախ, երբեմնի թագավորության կոր-
ծանած տոհմից մնացած վերջին շառավիղի նման՝
հետադարձ մի հայացքով, հին օրերի երջանիկ և
իշխանական փառքն է ուզում վերապրել ներկայի
ահավոր սուգն ու թշվառությունը մոռանալու:

Քերթող, պատմե մեզ հայրենի հուշերդ,
Երգե մեզ հին օրերու երգ մը անհետ,
Թափառական թուպատուրի երգ մը զով,
Արբշիռ ու զով մեր Գողթանի ողկույզով:

Մեռելի շեն երգ մը հանե թոփերեդ,
Հի՛ն կոսպաշա ա՛յն երգերն որոնց հետ՝

Մեր ասպագեն ֆաջեր արույր քափորով,
Սաղավարտնին շողացնելով, ջահերով:

Արֆայական հանդեսներուն վայրագ, վես,
Կր պարեհն, աստվածներու պարին պես...
Երգե մեզի հին օրերու հին հուշեր:
(«Ինչպես երբեմն...»):

*Եվ ահա բանաստեղծի վշտահար զգայնությունը
հուզում է մեզ իր եղերական տարողության մեջ:*

Մենք դարավոր մեր մահագումն այս գիշեր
Պիտի պարենք եղեմնորեն շեն, խելառ...
— Քերթողը, ծեր, չրխոսեցավ: Ան կուլար:
(«Ինչպես երբեմն...»):

*Հայ ժողովրդի ծանր տառապանքը հուսահատ և
կսկծալի վիճակի է դատապարտել բանաստեղծին:
Ապրելու աննվաճ տենչանքով՝ նա ընդվզում է և իր
գոյության իրավունքը պահանջում: «Ջանգալներ,
զանգալներ» բանաստեղծությունը գայրուլթի և
բողոքի արձագանք է ժողովրդի հավատքի և նրան
վարձահատուլյց աստծո հանդեպ: Բանաստեղծին
տանջում է իր ժողովրդի ճակատագիրը: Աստծո
համար զոհված հայ ժողովուրդը նրա ողորմու-
թյանը չարժանացավ: Ահա քերթվածը իր ամբող-
ջության մեջ այս կսկծի արտահայտությունն է:*

Ախ, որովհետև տեսաք ձեր բարձրեն,
Հավտավորեն հազարով, բուրով,
Ինկած հեթանոս տապարով, սիրով —
Ձեր ոտներուն տակ, երկյուղածորեն...

Ու ձեր գմբեթեն դիտեցիք անձայն,
Թե ինչպես խնկոտ տանարներու մեջ.
Որք կին, ծերունի, բոցերով անշեջ,
Իրենց աստծուն գահին զոհվեցան:

Բայց... գիտե՛ք նաև մեր դարավոր
Դիակներու բուրգը ամպերն անցավ,
Ու մեր արյունի ժահրեն նեխեցավ
Սրբություններու ծույլ գունտն երկնավոր.

Արդ՝ ո՛ւր եք, շֆնաղ խոստումներ խաչին,
Նղբայրության բարբառներ, ո՛ւր եք,
Կրակ կը փսխե հողն ամենուրեք,
Գետերն արյունով, դիակով կուտչին...

Սակայն սխալ կլիներ կարծել, թե Սևակը առաջ է քաշում աստծու ժխտման գաղափարը: Ճիշտ է, նա բողոքում է, ցասումով ծառանում կացության դեմ, նա բողոքում է հիշեցնելով նրան իր խիղճը: Եվ վերջապես, նա տալում է ասել, որ ժողովրդի գլխին պայթող աղետները կյանքի և հավատքի տարբերությունից առաջ շեն եկել, այլ այն բանից, որ՝

Որովհետև դեռ հեռու է օրն այն,
Երբ գայլն ու գառնուկը սիրով արածին...
(«Զանգակներ, գանգակներ»):

*Գոյության կռվի մեջ մարդը դեռևս իր բնագղ-
ներին անձնատուր ապրելու համար «պետք է ակ-*

ուան սրեր լուելյայն»։ Պայմանների այդ պահանջ-
քից, բնականաբար մարդը պետք է կարծի, որ
«Թուրն ավելի արդար է խաչեն»։

Սևակի բանաստեղծական ժառանգության մեջ
աչքառու տեղ են գրավում սոցիալական խնդիր-
ների նվիրված բանաստեղծությունները։ Կապի-
տալիզմի զարգացումով առաջացած սոցիալական
հակասությունները, դասակարգային հակամար-
տությունները, հասարակական անարդարու-
թյունները դառնում են Սևակի մտահոգությունների
ենթակա իրողություններ։ Եթե «Կարմիր գիրքը»
հատորիկի առաջին բաժինը արտահայտում է
ազգային տառապանքը, ապա գրքի վերջին մասը՝
«Մարդերգությունը» սևեռում է սոցիալական աղե-
տը, որի դեմ արդեն հանդես է գալիս անհաշտ
պայքարի դրոշով։ Այս տեսակետից նա առանձ-
նանում է իր սերնդի մյուս բանաստեղծներից և
դառնում է կարմիր պայքարի երգիչ։ Ակներև է,
որ «Կարմիր գիրքը» հատորիկի առավել հաջող և
ուժեղ բաժինը «մարդերգությունն» է, թե՛ ձևի
մշակմամբ և թե՛ մտածման ու խորհրդի լիապես
հագեցած բովանդակությամբ։ Նշանակալից է
«Մարդերգության» առաջին բանաստեղծությունը՝
«Գյուղական եկեղեցիին մեջ», որ սկսվում է Արև-
մուտքի քաղաքակրթության քննադատությամբ։ Եվ-
րոպայում, տեր կապիտալիզմը իր զարգացման
բարձր աստիճանին էր հասել, ծայր էր առել դա-

սակարդային հակամարտությունը, խորացնելով կյանքի անարդարությունն ու բռնությունները: Բանաստեղծը տեսնում է, որ կյանքի բարիքները վայելում են մի բուռ մարդիկ, որոնք հոծ զանգվածների համար աշխարհը դարձնում են մի հսկա դելարան: Մարդկանց շահամոլության տւ եսապաշտության տիղմի մեջ թավալում է խիղճը, սերը, կրոնքն ու երջանկությունը:

...Հոգնած ապաֆեն

Շատ ֆաղաֆակիրք այս Արևմուտֆեն՝

Ուր խեղը բառ մ է, մարդը՝ մեֆենա.

Աշխարհ գործարան մ՝ անխոնջ, անխրնա.

Սերը հաշիվ մ՝ է և կրոնքը՝ դրամ.

Երջանկությունը՝ ձանձուրալի մի տոամ.

(«Գյուղական եկեղեցիին մեջ»):

Կապիտալիստական հասարակության մասին Մարքսը գրում է. «Արդի հասարակությունը ոսկուն ողջունում է իբրև իր կյանքի ամենահարազատ մարմնառությունը»: Փողի կուլտը հասել է այն աստիճանին, որ մարդկանց արժանիքների և իրավունքի ստուգանիշը նրանց փողի քսակն է: Հարգանքը, պատիվը, մեծարանքն անգամ հանված են սակարան: Եվ ժամանակաշրջանի հոգեբանությունը արտահայտվում է «ամեն ինչ փողի համար» զազրելի ըմբռնումի մեջ: Բանաստեղծը հանդիսատես է գյուղական եկեղեցում մի մեծահարուստի նորածին որդու կնունքին.

Բայց բացառիկ տոն մ' էր այդ կիրակին.
Կնունքն էր ջոջի նորեկ որդյակին,
Ինչ որ գյուղին նույնքան է կարևոր,
Ուրքան ծնունդի տոնը դարավոր
Նազարեթի հին քաղաքացին.

(«Գյուղական եկեղեցիին մեջ»).

Ցույց տալուց հետո, թե փողն ու հարստությունը մարդկային ընկերության մեջ ստեղծել են շարադետ խրամատն ու անդունդը, բանաստեղծը Ֆրիկյան դասականությամբ մերկացնում է այդ անհավասարությունը.

Մեկ նորածին որդին մեծատուն,
Մյուսը աղքատ ծնունդը անտուն.
Մեկը բեհեզով քնած, մյուսն արթուն.
Մեկուն ժանյակներ, մետաքսի հյուսկեն,
Մյուսին ձորձ մի խին՝ հորը շապիկեն.
Առաջնույն ոսկի, ժանյակ բյուր տեսակ,
Երկրորդին հակաին փշի սև պսակ.

(«Գյուղական եկեղեցիին մեջ»).

Սևակի հոգին տրտմում է մարդկային անարդարության առջև: Մարդը թեկուզ տխեղծ ու վատուժ՝ վերջին հաշվով, մարդ է իր զգացումով և հոգով, իր ապրելու իրավունքով: Եվ ոչ մեկը բարոյական իրավունք չունի նրան քամհարելու և իր օրենքները բռնի կերպով պարտադրելու: «Գյուղական եկեղեցիին մեջ» կատարվող կնունքի երկու թափորների առջև տարվում է նա այն խորհրդածությամբ, թե աշխարհ եկած երկու մանուկների բախտը

պայմանավորված է նրանց ծնողների տնտեսական կարողությամբ:

Մի այլ գրվածքում «Գյուղական ճամփուն վրա» բանաստեղծության մեջ, նա կանգ է առնում կապիտալիզմի օրոք կապիտալիստական սիստեմին հարակցող երևույթների վրա: Առաջ, երբ ժողովուրդները տանջամահ մեռնում էին ստրկության և ճորտության մեջ, որպես այդ օրենքների «բնական» արգասիք, ապա կապիտալիստական հասարակարգը այդ հակասությունն արտահայտում է ավելի խորացրած ձևով, հանդես բերելով նաև կապիտալիստական սիստեմի հատուկ առանձնահատկություններ: Բանվորների աղքատացման ու կեղեքման, մասսաների ծայրահեղ շքավորության վրա ավելանում է նաև աշխատանքի ստրկացումը: Բանաստեղծը հին դարերի տեսիլքից սթափվելով կանգնում է ահա նոր իրադրության, նոր կացութաձևի առջև.

...Հանկարծ ծանրը քե մը զարկավ ուսիս:

Հին երազներեն արթնացավ հոգիս.

Ու տեսավ տարեց մշակ մը տժգույն:

— «Ո՞վ ես դուն»:— «Անունս է աշխատուրյուն...»

— Ի՞նչ կրնես այսպես»:— Կը մուրամ...» հծծեց.

(«Գյուղական ճամփուն վրա»):

«Մարդերգության» վերջին գլուխը՝ «Գյուղական գերեզմանատան մեջ», բնորոշ է բանաստեղծի աշխարհայացքի մի այլ կողմի համար: Կյանքի և

ապրող մարդկության ապագայի տեսակետից նա լավատես հեռանկարներ չունի: Մի ծանր հուսահատություն է պաշարում բանաստեղծին, և նա այդ դրությունից ելք գտնելու անկարող, գալիս է այն եզրակացության, թե կյանքի բոլոր հակամարտությունները, բոլոր պայքարներն ու վեճերը լուծվում են միայն մահվան մեջ: Եվ այս մոայլ մտորումները արդյունք են նրա հուսահատության: Մի քիչ ավելի խորը թափանցելու դեպքում նկատվում է, որ Սևակի հոռետեսությունը կյանքը ժխտելու հետևանք չէ, այլ բխում է կյանքի հանդեպ ունեցած մեծ սիրուց: Ապրել, հակառակ ամեն տեսակ վատ հանգամանքների.

«Անկողին գամված, փտիլ, ցավիլ, լալ,
Դարերով, ինչ լավ... Բայց մեռնիլ, շըլալ:

Սևակի հիշյալ բանաստեղծություններին ներքին սերտ կապով առնչվում են և այն գրվածքները, որոնք չույս են տեսել ժամանակի թերթերում և հանդեսներում, և որոնք սովետական հրատարակության մեջ ամփոփված են «Խառն բանաստեղծություններ» և «Պոեմներ» վերնագրի տակ: Սոցիալական միլենոլյն հարցը, տնտեսական կացութաձևի, անգործության, կյանքի զրկանքներից ընկած զոհերի խնդիրներ են շոշափում «Այս դանակը», «Դրամին աղոթքը», «Կարմիր դրոշակը», «Փողոց ավյուղը», «Պոլսոս որովայնին մեջ», «Պոռնիկը»,

«Արգասավորում» բանաստեղծությունները¹: Այս բանաստեղծությունների մեջ, նա հանդես է գալիս որպես աշխատավորության տառապանքների երգիչ: Կապիտալիզմի ճիրաններում գալարվող մարդկանց դատապաշտպանն է նա: Նա չի կարողանում լռությամբ անցնել սոցիալական անարդարության կողքով, երբ մի տեղ մեծատունը հղիացած է ճոխ վայելքների մեջ, իսկ մի ուրիշ տեղ աշխատող մարդը կարոտ է օրվա հացի («Կարմիր դրոշակ»): Նա ընդվզում է այս անհավասարության դեմ: Այդ հանդամանքի ճշգրիտ մեկնաբանումն ու քննադատությունը խոր կերպով տրված է «Այս դանակը» բանաստեղծության մեջ, որտեղ Սևակն իր եզրակացությունների մեջ մոտենում է ունլյուցիոն աշխարհայացքին: Աղքատ բանվորի ընտանիքը ապրում է ծայրահեղ չքավորության մեջ, խլուրդների նման ընկած մի գետնափոր նկուղում: Այնտեղ սովից ու ցրտից մահանում է նրանց զավակը: Մյուս երեխաները հաց են ուզում: Տանը հաց չկա: Քաղցի և մահվան այդ թշվառության մեջ հանկարծ երեխաների մտր սրտում վրեժի ցասումն է բոցավառվում, և նա վերցնելով հացի դանակը, դնում է ամուսնու առջև, որպեսզի նա գնա դանակի ուժով հաց ճարի: Ծերուկ գոր-

---

¹ Ռուբեն Սևակ, Երկեր, Հայպետհրատ, Երևան, 1955, էջ 144, 93, 101, 156, 97, 99 100:

Ժամորը վազում է փողոց: Մուժ փողոցում խնշույ-
քի տնից դուրս են ելնում հարուստները, որոնց
մեջ ահա նա տեսնում է իր տիրոջը: Բանվորը
հարձակվելով նրա վրա, գոռում է.

Գթություն, պարո՛ն, ընտանյաց հայր եմ,
Զգո՛ւյշ մերժելու, ձեր հոգին կայրեմ...

Հարուստը ինչ որ ունի՝ ժամացույցը, շղթա,
դրամ, թողնում է ու փախչում: Բայց մի բոպե հե-
տո բանվորի ներքնաշխարհում մի անխմանալի
փոփոխություն է կատարվում հանկարծ: Նայելով
տսկուն, հացի դանակին, նայելով իր տիրոջ շվա-
րած վազքին, նրա սիրտը փղձկում է, նա չի ուզում
իր ապրուստը դանակի ուժով ճարել և փողոցում
անձնասպան է լինում:

Այս բանաստեղծության մեջ Սևակի միտքը տեղ-
տեղ հանդես է գալիս ուշագրավ փայլատակումով:
Այսպես, անոթության ու սովի պատճառները հա-
սարակական կարգերով բացատրելուց հետո, շեշ-
տում է այն հանգամանքը, որ այդ հասարակու-
թյունը մեկի անոթությամբ է ապահովում ուրիշի
հացը և մի երկրորդի մահով է կենդանացնում մեկ
ուրիշի կյանքը.

Հա՛ց... Ով ողորմուկ երեխա սոված.

Հաց չկա. Այսպես է տնօրինված...:

Դու դեռ շատ փոքր ես, դեռ չես հասկանար,

Որ հարուստն ունի իրավունք հնար

Քեզ մեոցնելու ծանրածանր մահով,
Օրենքն է իրեն պաշտպան ապահով...»:

(«Այս դանակը»):

Վերջին տողերը հատկանշական են արդեն: Շահագործողների կողմից մարդկանց լուելյայն պլուկումը պետական օրինականացում և աջակցութիւնն է գտնում: Դա արտահայտութիւնն է այն մտքին, որ պետութիւնը, դասակարգային հասարակութիւն մեջ, շահագործողների ձեռքին բանվորների վրա բռնանալու և նրանց ստրկացնելու մի գործիք է: Այս բոլորով հանդերձ Սևակը դասակարգային պայքարի ըմբռնումից հեռու է կանգնած: Նա հասարակութիւն մեջ տեղի ունեցող պայքարը դասակարգային շահերի բախում նկատելու փոխարեն՝ հասարակութիւնը դիտում է որպէս շար ու բարի մարդկանցից կազմված մի ամբողջութիւն, ուր պետք է բարին հաղթանակի: Նրա աշխարհայացքի թուլութիւնը ավելի է շեշտվում բանաստեղծութիւն վերջին տողերում, երբ նա ունելուցիտն պայքարը փոխարինում է մարդկութիւն բախտը անարյուն կերպով նվաճելու անընդունելի դադափարին:

Եվ որ կրնայի շարժումով մը լոկ
Արյան վրա հիմնել օրենքի ապագա,
Բայց կսպասես, որ խաղաղութեամբ գա,

Արդարությամբ գա, գա տարվետարի.

Զրկված մարդկության երազը բարի...

(«Այս դանակը»):

Սևակի մոտ կարմիր հեղափոխությունը դասակարգային հակամարտության արդյունք չէ, այլ տարերային մի բողոք անարդարության ու շարիքի դեմ ընազդական կրթով ընդվզած: Նրա տեսականը մարդկայնական վսեմ գաղափարներով համերաշխված հարաբերությունների ներդաշնակումն է. շարիքի սահմանափակումը և անիրավությունների վերացումը, հետամտելով համամարդկային երջանիկ ապագայի երազին: Այս իմաստով նա եղբայրության և մարդասիրական գաղափարների սպասարկուն է և խեղճերի ցավի երգիչը:

Հատկանշական բանաստեղծություն է «Դրամին սողոթքը»: Բանաստեղծը իր հասարակարգի թշվառությունների սկզբնաղբյուրը իրավացիորեն փողն է համարում, դրամի գերազորությունը: Դրանից է սկսվում մարդկային ողբերգությունը, որովհետև այդ հասարակության ներսում մարդիկ՝ բուլբուլ, մոռացած ամեն բան, խուճապահար մի վազքի մեջ ձգտում են միակ բանին՝ «փողին»: Հասարակական սիստեմը իր կառուցվածքով ընկերության, ինչպես և անհատների կարիքները տնտեսական և իրավական տեսակետից չի ապահովում, և մարդը պաշտպանությունից զուրկ իր գոյության կովանը գնում է որոնելու փողի մեջ՝ իբրև գոյության զո-

րավիզի: Փողը՝ այդ հասարակության հիմքն է, և այդ իսկ հիմքի մեջն է տառապող մարդկության դժբախտ ճակատագիրը, և մարդը իր անկումները չի գիտակցում հաճախ դեպի փողն տնեցած իր ձգտման մեջ:

Տառապանքի, անհուսուրյան որբեր խուլ
Կը խեղդվին քար պատերու տակ խարխուլ,
Սովալրլուկ բյուր քշվառներ տրտմորեն
Իրենց նիհար ձեռները փեղ կերկարեն ,
Ու տենդահար, փողոցին վրա, ամեն դի
Քանի փոքրեր կան՝ մայրագուրկ, անոթի:
(«Դրամի աղոթք»):

«Փողոց ավլողը» նմանապես միևնույն մտահոգությունների մի ուրիշ ապացույցն է, այս անգամ մարդը դիտված է իր բազմադիմի վիճակների մեջ: Խոր ափսոսանք մարդու կողմից մարդու վիզը նետված նվաստ և ստրուկ պարավանդումների համար: Քաղաքակրթությունը իր առաջադիմության մեջ ավելի շատ կաշկանդումներ է ստեղծել մարդու համար, քան թե ազատել է նրան իր շղթաներից: Հասարակությունը շերտավորված երկու բանակի՝ մտել է իրարամերժ պայքարի մեջ: Այդ պայքարը անձնական շահի զսպանակից արտամղված ընթանում է նրբագույն դավադրություններով: Պայքարը զուրկ է բարձր գաղափարականից, այլ շնային եսականությունն է նրա շարժիչ ուժն ու թիրախը: Մարդկային վսեմ գաղափարներն ու ձգտումները

հանված են անուպա շարաշահման, ծնունդ տալով համայնական թշվառության: Սոցիալական մի ճշմարիտ քառս, ուր կեղծիքը, սուտը, նենգությունը գոյություն խարխիսի, ուր «գուլթն ղգացմունք մ՝ է գրեթե մանկական»: Պետական և սոցիալական օրենքները իրենց սնտաի «արդարություն» մեջ փտած՝ սրբագործում են գործնականապես «փոքրերն անվրեպ մեծերու կեր են» անուղղա կարգախոսը: Սևակի մտածողությունը փայլատակում է դարձյալ և «քաղաքագետներին», «կառավարական» սիստեմներին սնանկ է հռչակում, որոնք ոչ այլ ինչ են, եթե ոչ՝ աշխատավորությանը ստրկացնող միջոց: Օրենքը հզորագույնի կամքն է.

Բայց ինչ փույթ, կեցցե՛ կառավարություն,
Իրն է անտունին դիակն անարյուն,
Նախ կըսպաննե, բայց կը թաղե ձրի...

. . . . .

Արքան խեղներուն տերն է համորեն

. . . . .

Կառավարություն... Ինչ բարի, բարի...:

Աղխտին դպրոց բացեր է ձրի,

Որ հոն սուրվեցնե կարդալ ու գրել,

Օրենքի առջև կոնակը ծռել...

Գիտնալ որոշել շարք ու բարին,

Սեփական փողեն տուրք տալ կեսարին...

Ըլլալ հնազանդ մեկ կաթնատու կով,

Զորք գրվիլ, մեռնիլ արքային կամֆով...

Հարգել հարուստին վաստակն անօրեն...

Դեմոկրատ և հումանիստ բանաստեղծը, ինչպես միշտ, նույնպես այստեղ, կողմնակից է հարստահարվածներին ու զրկյալներին, հայտարարելով, որ՝

Աղֆատասեր սիրտ մ'ունիմ ես ինքս ալ:

Բայց դարձյալ մենք տեսնում ենք միևնույն հարցի անհանգիստ տազնապը, թե ո՞ր օրենքով, ո՞ր ուժով հարկավոր է վերջապես վերականգնել անգոսնված արդարությունը: Եվ դարձյալ ահա գալիս և հանգում է ռևոլյուցիայի գաղափարին:

Որ օր մ'երբ վրեժիտ հոգիդ փրփրի,
Թե արժան չէիր դուն այս վատ կյանքին,
Օր մը քու դողող ձեռներդ մոլեգին,
Անխիղճ մեծերուդ աղիքը պատռեն...
(«Փողոց ավտոզը»):

Որպեսզի հազիվ հասած այդ վճռին, նրան նորից պաշարեն որպես խրոնիկ հիվանդություն, պայքարի ձևի կրավորական ու պասսիվ կերպերը, որոնցով նա տուրք տա վերացական խոհերին՝ բանվորին զինելով մի տեսակ խոլ և անբարբառատելությունմբ, որի մեջ պետք է գտնի նա իր վրեժի բավականությունը կամ հոգու անդորրությունը: Տարակույսից զերծ է, որ Սևակը իր գաղափարներով առաջադիմական է: Նրա խոցելի կողմնայն է, որ նա չկարողացավ տեսնել ու հասկանալ

այն օրինաչափ ուղիները, որոնց միջոցով բանվոր դասակարգը որպես հասարակական միակ ուժ, սպետք է վերացներ մարդկության ուսերին ծանրացած ստրկական լուծը: Բայց մյուս կողմից՝ որպես քննադատական ռեալիզմի ներկայացուցիչ, անխնայ արսավում է ընկերական կարգ ու սարքը, դիմակազերծ է անում ուժացած արդարությունը, ցույց տալով միաժամանակ այդ աղետավոր հասարակության տնտեսական և սոցիալական պայմանների զոհերին: Ինչպես Վարուժանը (Գողգոթայի ծաղիկներ), այնպես էլ Սևակը ռեալիստորեն նկարագրում է հացի դժնդակ պայքարի մեջ «Ինկած քույրերին», որոնք թույլ ու անզեն մի կտոր հաց ճարելու համար վաճառքի հանեցին իրենց սերն ու մարմինը («Պոյսո որովայնի մեջ», «Պոռնիկը»)¹: Բանաստեղծը գուժ ու կարեկցանք ունի նրանց համար և այսպանք՝ պաշտոնական բարոյականության դեմ, որ չքմեղացնում է հոգու ու մարմնի առուծախը դրամի և հացի փոխանակությամբ:

Կրսպասեիր դուն պատրաստ ու համակերպ ու հըլու,
Առանց սիրո ընտրության, նվիրվելու համար, ֆույր,
Այն բարեհան արույին, որ հաց ուներ ֆեզ տալու...

Եվ վերջապես «Թրուպատուրները», որպես Սեվակի լավագույն բանաստեղծություններից մեկը,

¹ Ռուբեն Սևակ, Երկեր, հայպետհրատ, Երևան, 1955, էջ 97, 98, 99:

արտահայտում է ցավագին զգացումներ արվեստի ու երգիչների անկման մասին, որոնք իր դարի շահադետ ու դրամապաշտ ոգու ազդեցության տակ կորցրել են իրենց վաղեմի հարգն ու պատիվը:

«Թրուպատուրները»՝ միջնադարյան այդ թափառաշրջիկ երգիչները մի առիթ են դարձել, որպեսզի Սևակը իր խոր մտորումներն արձանագրի: Այսինքն՝ անցյալի և ներկայի, կյանքի և բնության, մարդու և հասարակության մասին ունեցած իր հայացքների ամբողջական սինթեզը կատարի: Կյանքը դիտելով թրուպատուրի յուրահատուկ հոգեբանության և կենցաղի տեսանկյունից, բանաստեղծը ներկա ժամանակների խոցերն ու արատներն է վեր հանում, որոնք եղծել ու խաթարել են ինչ որ կար հնում մաքուր և ազնիվ: Նրանք ազատ և անկաշկանդ կյանքի հերոսներ են, որոնց համար հորիզոնները անժայրածիր են, և տափաստանները սահման չունեն: Թրուպատուրի անձի մեջ բանաստեղծը դիտում է և մանավանդ սիրում է տեսնել այս աշխարհի պայմանական կարգ ու սարքից ազատ, կեղծ ու պատիր օրենքներից վեր և ոչ մի պարավանդում չճանաչող, այլ դրանք արհամարհող ազատ երգչին: Պիտի ասելի՝ երգիչ-արվեստագետի այն աննվաճ հոգին, որ չի խոնարհվում, չի ընկճվում տառապանքների, բռնության կամ մահվան անխուսափելի հաղթանակի

առաջ: Այլ ընդհակառակը, մի բուռն կամքով այս սուտ ու անարդար աշխարհը իր հիմքերից հեզնելու կորովամտությունն ունի, որ ավելի քան հմայիչ է:

Բախար, տառապանքն, հարափոխ հովեր
Իրենց դեմքին մութ ժպիտ մ'են տվեր,
Կյանքը ճանչցողի ավելո՞ծ ժպիտ:
Ու իրենց բռնի ձևին մեջ հտպիտ,
Խոփվ մազերուն ներքև ավար,
Աշխարհին հեզնելու հով մ'ունին աղվոր
Թրուպատուրները:

Մեհենայության այս դարը երկաթ
Ջրնկնեց դեռ իրենց հոգին խանդակաթ.
Ու ոստաններուն միջև դրամապաշտ՝
Թշվառության հետ գլուխ գլխի հաշտ
Կապրին նախնական կենցաղով ազատ,
Ազատ բնության որբերն հարազատ
Թրուպատուրները:

Նրանց իդեալականը ազատությունն է և անձի
ինքնիշխան հպարտությունը: Նրանց համար այս
աշխարհի նյութական խոստումներն ու բավակա-
նությունը արժեք չունեն: Այլ միմիայն սեփական
անձի անսահմանափակ ազատությունը, որ ոչնչով
չի փոխարինվում: Թշվառությունը, զրկանքներն
ու հալածանքը անզոր են նրանց անձնական ա-
զատության գերագույն երջանկությունը բռնա-
դատելու:

Զի մենք ենք, մենք ենք, բանաստեղծ, պոետ,
Մենք, պատառոտուն բեհեզով վետ-վետ
Երգի իշխաններ՝ իսպառ հալածված,
Մենք նոթի, հպարտ երբեմնի աստված,
Մենք շհասկըցված, մենք եղերական,
Մենք բանաստեղծներ, մենք ենք իրական
Թրուպատուրներ:

Մենք, որ մեր վերքեն երգեր կշիներեն,
Մենք զրկվածներ նակատագրեն նենգ:
Ու մինչ ուրիշներ առատ կջամբեն
Խինդի սեղանեն, մուսայի նամիեն
Մենք կերթանք ստույգ մահվան անսվաղ
Մենք, հին մարդկության ուշ ծնած, ավաղ
Թրուպատուրներ:

Արդարև, ազատ մարդու հոգեվիճակի ցայտուն բնութագիրն է տալիս բանաստեղծը, ըստ որում՝ մարդը իր ազատության մեջ աստված է դառնում: Այսինքն՝ մարդուն իր կոշումի գերագույն կատարելագործման և վեհացումի, այսինքն՝ դեպի աստվածության առաջնորդող միակ ճանապարհը ազատությունն է համարում նա: Արդյո՞ք հետևում է, որ անձի անիշխանական ազատության գովքն է անում բանաստեղծը: Ոչ: Նշանակում է ուրեմն, որ դա իր ժամանակաշրջանի հասարակության երկաթե շղթաների մեջ կապկպված մարդու հոգեբանության անզուսպ ձգտումն է դեպի ազատություն, դեպի ազատության ռոմանտիկ աշխարհը: Եվ իրոք, այս աշխարհի տերը ազատ

մարդն է, որին չի կարելի ոչ մի կուռք պարտադրել, որի հիացմունքները չեն սակարկվում, որի գաղափարները չեն կաշկանդվում, որի զգացմունքների վրա կարելի չէ բռնանալ և որի միակ աստվածը ճշմարտությունն է:

Մենք ենք, որ անփույթ գրչով կհեգնենք
Այս նենգ աշխարհին պսակները նենգ:
Քնար մը ձեռներիս, անտուն, մահագին,
Չենք ցանկար ստբուկ — պետի դղյակին:
Ազատ բարբառի ասպետներ անահ,
Կապրին մեռնելով, կմեռնին անմահ
Թրուպատուրներ:

Եվ պատահական չէ, որ թրուպատուրների՝ այդ միջնադարյան թափառաշրջիկ երգիչների մեջ, որոնք ժողովրդական բանաստեղծներ էին ուրույն սովորություններով և տրադիցիաներով, բանաստեղծը տեսնում է ազատ երգի իշխաններին: Նրանց կենցաղի և ազատ վարքի առանձնահատկությունները Սևակի կողմից վեր են հանվում հակադրվելու ժամանակաշրջանի նորօրինակ, այլ զգայազուրկ և անգեղապաշտ հոգեբանության: Երգի ու երգիչների բնագավառն էլ զերծ չի մնում բուրժուական հասարակության առաթուր ավերածությունից և կանխիկ հաշվի մերկ հարաբերության մեջ արվեստն էլ արծաթի կողմից հանվում է կախաղան:

Այս ինչ դարերու հասել ենք, Աստված,
Փշրեցին ինչ որ կար վսեմ կերտված,
Թե դեռ սիրտ ունի՜ք թաղելու տարեք,
Ոսկիին նենգ ձաւն է ամենուրեք,
Մի միայն մենք ենք, որ դեռ անարգել
Սիրել կերագենք, ով կուզե սիրել
Թրուպատուրները:

(«Թրուպատուրները»):

Բ.

Ռուբեն Սևակի ստեղծագործությունների մեջ մի կարևոր մաս են կազմում նրա սիրային բանաստեղծությունները, որոնք հեղինակի կողմից ծրագրված են եղել ամփոփվելու «Սիրո գիրքը» անուն հատորի մեջ: «Սիրո գիրքը» առաջին անգամ լույս է տեսնում սովետական հրատարակության մեջ: Սևակի այս տաղարանը պարունակում է սիրո զգայնություններ արտացոլող գողտրիկ քերթվածներ, որոնց մեջ բանաստեղծի երիտասարդ և սիրատարի հոգին սիրո երջանիկ վայելքներով է արբեցած: Սիրո, կյանքի նկատմամբ մի զորեղ տենչանք և նրա մոգական ձգողության առջև համայն աշխարհը մոռանալու մի խոլ սիրտ, որ սիրո վճիտ կոհակների մեջ անհետանալու ըղձանքն ունի: Բանաստեղծը կամավոր և ինքնակամ ուխտավորն է այդ հավիտենական զգացմունքին, որի լուսարձակումներից փարատվում են կյանքի մթու-

թյունն ու մահվան ստվերը: Այդ սերը, սակայն, Սևակի մոտ աննյութական, եթերային, անիրական մի գաղափար չէ, այլ առարկայական և շոշափելի իրականություն: Եվ նրա սիրո երգերը ողորկ ու տաշված խճաքարերի նման փայլփլում են նրա վճիտ զգացմունքների թափանցիկ ջրերի տակ: Ու բանաստեղծությունը, իբրև հոգու երգ ու երաժշտություն, իր կոչման մեջ է: Սևակի այդ բանաստեղծությունները մեզ ներկայանում են իբրև ներքին մի անբացատրելի և յուրօրինակ ներշնչումի բխման արգասիք, որ գալիս, ներդաշնավորում և կապում են մարդը բնության և կյանքի երևույթների հետ:

Նախ և առաջ պետք է շեշտել, որ այդ բանաստեղծությունները նախորդ ստեղծումների վրա բերում են շնորհալի ու ներդաշնակ կառուցվածքի առավելություններ, սահուն և երաժշտական գնացքով, տաք ու սրտազեղ հուզականության մեջ թաթախված: Բանաստեղծն այստեղ գեղեցկի, վսեմի, թովիչ ու կախարդական ձևերի խուզարկուն է, չբացատրվող իրերի գաղտնասացը, որոնց անմեկին խորհրդից այրվում է նրա հոգին: Մենք կարդում ենք նրա «Ահա կերդես, Դասիանա», «Քնացող աղջիկը», «Երգ երգոցը», «Այդ գիշեր», «Եկուր», «Սիրո և մահվան երգը» և մեր միտքը, եթե մնում է հայտնված մտքերի բովանդակության առջև անտարբեր, ապա մեր սիրտը լցվում է նրա

տողերի փորովափին սիրո, կարոտավոր կանչի և
նրա կորած հիշատակների համար թափված տաք
արցունքով:

Եկուր, ես փուկ եմ, ֆեզ արֆա ու գերի,
ես, մեղապարտ անոթը սուրբ համբույրիդ...
Հեֆա աղոթքի պես դեմֆիդ շուրջ կ'դեգերի,
Պաշտամունքիդ ես խնկանոթ միամիտ:
Եկուր, ես փուկ եմ, ֆեզ արֆա ու գերի...

Քու տանարիդ ես փուրմ երգիչն եմ դողողը.
Ու դուն մարմինն ես անմարմին երգերուս,
Խենթեցրնող հավերժահարսը բողբոջ,
Ցող մահացնող սրտի հազար վերֆերուս.
Սուրբ տանարիդ ես փուրմ երգիչն եմ դողողը:
(«Եկուր»):

Կամ

Այտերն ի վար, այտերն իր վար ուր հավետ
Կը տոչորի հետքը վերջին համբույրին.
Իջի՛ր, արցունք, զովուրջյանդ մեջ երկնավետ,
Թող սերերու հետին բոցերը մարին:

Գզվանքներու ծովուն վրա ալեվետ
Մեռած, թոշնած խոստումներուն վրա ցրտին՝
Իջի՛ր, արցունք, զովուրջյանդ մեջ գենսավետ,
Իջի՛ր սառած երազներուն վրա սրտին:
(«Արցունքին ֆերթվածը»):

Տրտմաթախիծ ու մելամաղձիկ վիճակներ են
առթում բանաստեղծին նույնիսկ սիրային վա-
յելքի պահերը, երբ թվում է, թե մարդը երջա-
նիկ արբեցումից բացի ուրիշ ոչինչ չպետք է զգա:

Բայց տարբեր է բանաստեղծը: Նա իր ներշնչանքով վերանում, օրորվում է առարկաների ու իրերի հեշտամրմունջ ծփանքի մեջ մի երանական վիճակում, որ բուն ինքը բանաստեղծութունն է: Դաշնամուրի առջև նստած գեղեցիկ կնոջ ներկայությամբ («Ահա կերգես, Դասիանա»), նրա երգի ու նվագի ձայներին ունկնդիր՝ բանաստեղծը երազների գիրկն է փոխադրվում, ուր իրականութունը իր արվեստագետի խառնվածքի կնիքի տակ ավելի գեղեցիկ է զգեստավորում տարաշխարհիկ հույզերի մեջ թաթախված:

Դասիանա, ահա, սովերն իրիկվան,
Երազներու տարտամ գույնին պես աղվոր,
Մուք սենյակիդ առարկաները բոլոր
Կաննետանան, կրգինովնան, կրհեան:
Ահա սովերն իրիկվան:

Դաշնակիդ վրա ծաղիկներդ կերագեն,
Կրդժգունին ծաղիկներդ դեմֆիդ ֆով,
Ու սարսուռով ու համբույրով ու խունկով,
Օծուն շունչը ֆեզի կուգա պարտեզեն:
Ծաղիկներդ կերագեն:

(«Ահա կերգես, Դասիանա...»):

Եվ այսպես, բնական շարունակությամբ՝ բանաստեղծը անձերից, առարկաներից, ձևերից, գույներից և գծերից վեր անբացատրելին է տեսնում, նրանց ի մի ձուլող մեծ օրենքը, ցանկանալով շոշափելի դարձնել անըմբռնելի խորհուրդը: Ահա նա

տեսնում է «սնդուաներու դյուլթական փրփուրի մեջ»
քնած աղջկան:

Այսպես մութին մեջ փոված, դիցունիի մը պես հին,
Չես գիտեր ինչ մը ուներ ան պաշտելու ահավոր,
Դեռափթիթ աղջընակն իր մրափին մեջ լոին:

Ու իր շունչին մեջ համակ, անրջանփի, համբույրի,
Դեռ չի ծծած բույրերու պատարագ մ'էր հեշտօրո...
Օհ, քնացող կիրփերեն ծորող նեկտարը վայրի...
(«Քնացող աղջիկը»):

Ամբողջ այս կյանքն իր հետաքրքիր երևույթ-
ների և զանազան կողմերի մեջ, իր բոլոր առար-
կաներով և իրերով և, վերջապես, բնության հա-
մայն տեսարաններով բանաստեղծի հոգու համար
«չհասկացված բաներու աղվորությամբ» են օծված,
ինչպես պիտի ասեր ինքը: Նա վերին հոգեզմայ-
լություն է ապրում այս տիեզերքի դյուլթական գե-
ղեցկության առջև, մի վերացած վիճակ՝ որի գե-
ղեցկություններն անհասկանալի մի գաղտնիք են
ներկայացնում իր՝ բանաստեղծի սրտին:

Ահա «Ժպիտ» շքնաղ բանաստեղծությունը:
կանացի մի սովորական ժպիտ է դա, որին ճա-
նաչում ենք մենք և որը պարզ կամ թաքուն
իմաստներ է պարունակում: Բայց բանաստեղծի
յուրահատուկ զգայնությունը դրա մեջ հիմնովին
տարբեր բան է նշմարում, դրա ծալքերի տակ
պահված է ինչ-որ շհասկացված երևույթներ...

Յանկահարնոյց ու միամիտ,
Բույրի մը պէս տարտամորեն,
Հոգիիս մեջ կիջնես նորեն,
Ով կանացի միստիկ ժրպիտ:

Մուտք բաժակիդ գոգը վայրի
Հագար բույրեր կեռան գինով.
Դուն ի՞նչ ունիս՝ որ հատնումով
Թարթիչներուդ վրա կայրի:

Անգաղտնապահ վանկերդ ամեն,
Սիրով, տենդով, ցավով հրդի,
Գիշերներուն գաղտագողի
Փլատակները կը պատմեն:

Ու ամբարիշտ խունկի մը պէս.
Անուշի մը պէս տարորեն,
Ալիքներդ զիս կողողեն,
Կարծես հոգիս լացնել կուզես:
(«Ժպիտ»):

*Այսպիսով, ինչ որ ընկնում է նրա տեսողութիւն
տակ, ինչ ապրումներ որ առաջանում են ներ-
քուստ՝ մի պահ թվում է, թե անհասկանալի մի
խորհրդի տակ քողարկված է մնում դրանց իսկա-
կան վիճակը, և նա վարանոտ անուններ է փրնտ-
րում:*

Երա՞գ, տեսի՛լ, անգո սովե՛ր մ'անհոգի,
Ճառագայթի, փրփուրի խա՞ղ մը տարտամ,
Քմայապաշտ ծաղի՛կ մ'արդյոք ցընորֆի,
Քու մշուշոտ գիծերուդ ինչ անուն տամ.
Երա՞գ, տեսի՛լ, անգո սովե՛ր մ'անհոգի:
(«Երգ երգոց»):

Քայց արվեստագետի ստեղծագործող երկունքը
ի վերջո պիտի գտնե դրանց համապատասխան
անուններ, համեմատություններ, պատկերներ ու
գույներ, որպեսզի ստացվի «Երգ երգոց» սքանչելի
բանաստեղծությունը:

Արցունքիդ մեջ նայադներ պար կը դառնան:

Այդ ի՞նչ հեշտանք, որ շրթունքներուդ մեջ կը մպես.

Շունչդ գինով է հովերու պես գարնան,

Ձայնդ տարփոտ՝ աղբյուրներու երգին պես...

Արցունքիդ մեջ նայադներ պար կդառնան:

Կը հմայեն գիս ֆու աչերդ, կը շոյեն,

Ու մարմինեդ ծորոզ խունկը մեղավոր,

Ավելի ֆաղցր է Քահանու գինիեն...

Հագարբուրյան այս պատարագն է աղվոր,

Թե լույծ աչերդ, որ մութ հոգիս կշոյեն:

(«Երգ երգոց»):

Եվ ահա սիրած աղջկա գեղեցկության հմայքի
առջև երևան եկող զմայլանքը հաղթանակում է
մեղավոր խռովքները և տեղի տալիս գեղեցկու-
թյան առջև ծնվող հիացմունքի: Կնոջական մարմ-
նի ձևերի մեջ նա տեսնում է ոչ թե հեշտանքը, այլ
գեղեցկությունը:

Տծգույն աղջիկ, հյուսիսայգի աչերով,

Կուպերուդ վրա ու բիբերուդ մեջ խոնավ

Այդ ի՞նչ աննար երանություն, ի՞նչ գորով...

Ոչ մեկ արգանդ ֆե՛զ պես հրաշք չըծնավ,

Տծգո՛ւյն աղջիկ, հյուսիսայգի աչերով :

(«Երգ երգոց»)

Սևակի «Սիրո գիրքը» արտաշնչում է (իր սիրային բանաստեղծությունների մեջ) սիրո վարակիչ զգայնություն: Այդ բանաստեղծությունների մեջ շեշտորեն սիրո տագնապներ են դրսևորվում սիրո վայելքի ուժեղ ցանկությունը: Կյանքի երջանկությունը սիրո մեջ է գտնում: «Սիրո աղբյուր» բանաստեղծության մեջ ասում է նա պարզորեն:

Ոհ, կուզեի մրնալ հավետ ակին ֆով,
Նիհար հակատս կոթնեցրնել ֆու ֆարիդ.
Թաղվիլ ջուրիդ երջանկության պատանֆով:

Ու կուզեի հալիլ կուրծֆիդ մեջ անհետ,
Լույծ մարմնույդ մեջ կաթիլ մ'ըլլալ, կետ մ'ըլլալ,
Երգել, հևալ, ֆեզի նման, ֆեզի հետ:

Ինչ մոգություն կար մարմնիդ մեջ համակ,
Ինչ կըսեին ալիֆներդ վագելով,
Ու ինչ հմայֆ կար փրփուրիդ մեջ ներմակ:
(«Սիրո աղբյուր»)

Սևակի մոտ սիրո վայելքի գաղափարը սակայն, անխառն երջանկությամբ հանդես չի գալիս: Այսինքն՝ սերը նրա մոտ միշտ էլ պատանգված է մահվան և ունայնության ահավոր մռայլով: Նույնիսկ սիրո բերկրանքի պահին, երբ մարդիկ մոռանում են կյանքն ու աշխարհը՝ մահվան գաղափարը անբաժան է, որ գալիս է թունավորելու մարդկանց երջանկությունը:

Հոգի՛ս, դո՛ւն, հո՛ս... երկար, երկար ֆարացան
Այդ դիրքին մեջ բերան բերնի անձնվեր,
Իրենց շունչերն կարծես իրար հանձներ
Այնքան սեր կար այդ պաշտումին մեջ անձայն:

Ու ես լրո՞հկ ու ես անշարժ, երկյուղած
Կը նայեի իրենց երկա՛ր ու վաղվա՛ն,
Կը խորհեի, հաջորդ վաղվան ու մահվա՛ն...
Երբ զգացի, որ էությունս դողաց...

(«Համբույր»)

Սերն ու մահը իբրև կյանքի երկու հզոր երե-
վույթներ՝ անբաժան են իրարից: Սերն ու մահը
մեկ բնի վրա առաջացած երկու ոստեր՝ միշտ ըն-
թանում են կողք-կողքի: Կարծես մեկը լրացնում է
մյուսին, այսինքն՝ որ այս երևույթը նրա աշխար-
հազգացողության յուրահատուկ կողմը լինելուց
բացի, նաև հոգեբանական վկայություն է՝ այն բա-
նի, որ սիրո երջանկությունը անսահման է հողե-
ղեն արարածի համար այնքան, որ մահը նախան-
ձում է: Սերը իր հալոցքի մեջ լուծում և շքացնում
է կյանքի բոլոր տառապանքները, իշխելով և շե-
զոքացնելով մարդու հոգու մյուս կարգի խոշոր
զգացումները: Եվ սիրել, նշանակում է մահանալ
յուրովի: Եվ ահա դիպված չէ, որ նա սիրո ծարա-
վից բռնված հոգին հիվանդ է համարում, հիվանդ,
որ հալչում ու մաշվում է մեղրամոմի պես: Սիրո
համար նա իր կյանքը կցանկանար զիջել մահվան,
միայն թե իր պապակ շրթունքները ըմպեն սիրո
նեկտարից:

Մտաւ՛վ, ծարավն ունի հոգիս
Արշալույսի գաղջ ծովերուն,
Մո՛վ-ծով սիրո գաղջ հովերուն
Տայի թերթերն տառապանֆիս...

Իր նամբուն վրա ծալած հազար
Կույս ծաղիկները կրսեին.
«Ա՛ն մեր նեկտարը կուսային...»:
Կանցներ Պարմանն ու կր հազար...

Մտաւ՛ք էր: Շուրթերն անահ
Հուսան ծծել նեկտարն ալեւն...
Տեսե՛ք սիրո սուրբ բաժակէն
Պարմանն հիվանդ կրմպե իր Մահ...
(«Սիրո ծարավ»)

«Սիրո և մահվան երգ» բանաստեղծության մեջ ավելի որոշակի ընդգծւում է նրա հոգու այդ կիրքը: Մահը սիրո մոտ կորցնում է իր ուժը, դադարում է իր ահ ու սարսափի ներգործությունից: Սերը շեղոքացնում է մահը: Ահա բանաստեղծը իր կյանքն ու էությունը պատկերացնում է որպէս կործանված փլատակներ, որտեղ խավարն է իշխում, բայց վստահ է, որ իր սիրած աղջկա մի նայվածքից պիտի ոսկեզօծվեն, պիտի լուսավորվեն այդ ավերակները՝ կյանք ներարկելով իր տանջահար բանաստեղծի երակներին:

Ես կրսիրեմ իմ տրտմութունս դյուրական...
Իմ տրտմութունս աստվածներու ցավին պես,
Քո՛ւյր, սրտիս մեջ ի՛նչ խավարներ, վիհեր կան,

Ձոր նայվածքովդ կոսկեզօծես ու կօրհնես,
ես կըսիրեմ տրտմությունս դյուրական...

Եկուր ինձի, լուսնյակին պես գեղեցիկ,
Եկուր ինձի, լույս ու ցնծում հեկալով
Քու արծաթի շողերուդ մեջ սլացիկ
Լուսավորե ավերակներս լալով,
ես Մահն եմ, եկ ինձ կյանքին պես գեղեցիկ...
(«Սիրո և մահվան երգը»)

*Բանաստեղծը, պատկերավոր մտածողությամբ՝
խոստովանում է, որ սիրո համար մահանալը մահ
չի նշանակում բնավ: Ընդհակառակը՝ սիրած ան-
ձի էության մեջ բանաստեղծը հոգու վերածնում,
մի տեսակ սրբացում է կրում այն սրբանվեր ա-
վազանի մեջ, որ սիրահար սիրտն է ստեղծում իր
պաշտած էակի անձի մեջ: Եվ ահա այս կրքի մոտ
մահը ոչ մի ուժ չունի այլևս, և ենթական սիրով
է ընկերանում իր սիրած արարածի հետ միասին
գրկընդխառն՝ դեպի մահ զնալու:*

Իմ կյանքս թող կորած նավուն պես ըլլա,
Շունչդ ուռեցնե ծեր առագաստս անահ.
Մի՛, մի՛ լսեր հոգնած հոգիս, որ կուլա,
Տար գիս սիրո կղզիներեն դեպի մահ,
Իմ կյանքս թող կորած նավուն պես ըլլա...
(«Սիրո և մահվան երգը»)

*Եվ մի քայլ ավելի առաջ, կնկատենք, որ Սևա-
կը այլևս սիրո համար եղած մահը, մա՛հ չի ըն-
դունում, այլ անմահություն.*

Մեռնի՛լ, մեռնի՛լ... Անմահանա՛լ մահվան մեջ.
Մեռնի՛լ... գրկիդ գոգն, այսպես մեր սերն անշեջ՝
Անհունին մեջ ծառացրնել տիրական...

Մեռնի՛լ... կուլա՞ս... կը խորհեի սիրական...
Թւերուդ մեջ փառանալու հանույփին,
Քույր մահանույշ, փույր մահագոր, մահագին...
(«Մահազգացում»)

Ահա վերջապես «Ինչո՞ւ» բանաստեղծությունը գողտրիկ, բայց ուժգին: Կուռ և սեղմ տողերի մեջ Սևակը երիտասարդ սիրո և ծեր սրտի բախումն է տալիս հուզիչ և իրապես խորազգաց ապրումներով: Փոքրիկ աղջկա սիրո դիմաց Սեր-Աստծու հզորությունը:

Ես կերթամ մի՛շտ, անծայրածի՛ր
Դամբաններ են ոտփս հետքեր,
Քեզ սիրո մեղմ սյուս մը պետք էր,
Դուն փոքորկին կուրծքդ բացիր...

Կայրին աչերըդ սևածիր,
Պիտի մեռնիս, այդպես մ'երգեր,
Քեզի փոքրիկ սեր մը պետք էր,
Դուն Սեր-Աստվածը սիրեցիր...

(«Ինչո՞ւ»):

«Սիրո գիրքը» հատտորում կյանքի և մահվան նվիրած երգերի մեջ Սևակը կատարում է խոր ընդհանրացումներ, որոնց մեջ իր բանաստեղծ սրտի քնարական լարերը աղաչավոր և աղեխարշ հընչյուններ են արձագանքում կյանքի տրամագին

երևույթների ներգործութեան տակ: Ահա այն բանաստեղծութիւնները, որոնք կրում են «Երնե՛կ ջուր», «Էտըլվեյս», «Հին եղանակ», «Ցնծուն մահ», «Կարապի երգը», «Սրինգ» վերնագրերը: Նախորդների հետ միասին, դրանք գալիս են հաստատելու Սևակ քնարերգուի բարձրագույն ընդունակութիւնները: Բանաստեղծը տեսանողն է իրերի ներքին գաղտնիքի, նրանց խորհրդի հայտնատեսը, որի աչքերը տեսնում են այն բոլորը, ինչ որ մեր մահկանացուի տեսողութիւնից ծածկված է մնում հաճախ: Մի տեսլահար, որ վերժանում է կյանքի և մահվան եղերապատում տրամութիւնները: Նրա համար իրերը իրեր չեն սոսկ առարկայական մի կտնկրետ առումի մեջ, և ջուրը, ծաղիկը, սրինգը և հնչող եղանակը միայն պատեհութիւններ են, որ նա վեր հանի կյանքի հանապաղ ու հավերժական կսկիծները մահվան դեմ ապրելու անհագ ծարավը արտահայտելով: Ահա «Երնե՛կ, ջուր» բանաստեղծութիւնը: Բանաստեղծի անմահութեան ձգտումի վրա նրա կյանքի անձնավորութեան նախասահմանյալ դատավճիռը խոր ամսոսանքով է լցնում նրա հոգին: Կյանքի հրապույրների և բնութեան գեղեցկութիւնների մեջ բանաստեղծը մահվամբ շղթայակապ՝ երնեկ է տալիս վազող ջրին, որին վիճակված է դարերով շարունակ դատերի մեջ իր երգը հնչել: Մարդկային կյանքի և բնութեան անհոգի իրերի հակադրումը ծանր վրշ-

տով է համակում անմահության ձգտող բանաստեղծի հոգին, որն զգում է իր գոյության վաղանցիկությունը հոսող ջրի հավերժական կյանքի մոտ, որն իր շուրջը կատարվող մահվան ավերներին անգիտակ՝ քարերի մեջ երգում է անդադար:

Միամիտ վտակ, դարերե ի դար
Դուն մամոտ համփեղ կերբաս անմայր,
Ու երբ կմեռնին շուրջդ անմխիթար՝

Գարնային գույն-գույն ծաղիկներ բուր,
Երկու ֆարի մեջ կերգես անդադար:

Երնեկ ֆեզ, վտակ, մեռնիլ շունիս դուն.
Արցունքե մարմինդ կը վարես անվերջ,
Գիշերներու մեջ միայնակ, արթուն,
Անսկիզբ, անվերջ, վտիտ փոսիդ մեջ.
Կերգես, երնե՛կ, ջուր, վախճան շունիս դուն...

(«Երնե՛կ, ջո՛ւր»):

Մարդը, սակայն, իր հոգու մեջ անմահության տենչը կրելով հանդերձ, գիտակցում է այն անպարագիծ ողբերգությունը, որ նրա ամեն մի անցնող օրը մի քայլ ավելի է մոտեցնում նրան անխուսափելի փոշիացմանը: Ըստ այդմ էլ մարդու կյանքը, և նրա մտքի հզոր ստեղծագործությունները խղճալի են ու գթաշարժ:

Մինչև հավերժորեն կյանքուտ, գվարթուն,
Պիտի կարկաչե ֆու ջուրդ մշտաշարժ՝
Հեզնելով արվեստն ու կյանքը մարդուն...
Ով անմահության ստվեր գեանաֆարշ.
Վտակ, երնե՛կ ֆեզ, մեռնիլ շունիս դուն:

(«Երնե՛կ, ջո՛ւր»):

Մահվան տիրապետութեան առջև, մարդկանց և բնութեան երևույթների սահմանավոր էութեան ցավագին ճակատագիրը մեծ վիշտ է առթում բանաստեղծին, որպես զգացող և խորհող, և նա իր սրտի ամբողջ դյուրազգացութեամբ կյանքի արտասվածքը կարոտներն է պատմում մեզ, ինչպես մեզանից անդարձ հեռացող մարդը, որ պիտի ողբա իր սեփական կյանքի և երազների ունայնութեան վրա: Մարդկային զգացմունքի ակնոցներով է դիտում նա իրերի բախտը և տեսնում է այն եղերականը, որ մահը կապում է դրանք իրարու: Եվ Սևակը զգացող մարդու բարբառին է հանում Ալպյան սպիտակ ծաղկի թառամած փունջը, որ մի գամով կախված է իր սենյակի պատի վրա: Բանաստեղծը նրա դիմաց մունջ ու լռելյայն, ինչպես մի կենդանի պատկերի առջև, տարվում է տխուր խորհրդածութուններով:

Պատիս վրա անխոսուկ, մունջ
 Քամ մը մեջքիդ՝ կմտածես,
 Կը տժգունիս, կուլաս կարծես
 էտրվեյսի ո՛վ վտիտ փունջ:

Մարդու տառապանքն է անձնավորում ծաղկեփունջը, որի մեջ բանաստեղծը դիտում է ոչ թե էտրվեյսի թորշոմած թերթերը, այլ մարդու հոգին՝ ավելի ընդհանուր բառով՝ մարդու կյանքը: Եվ այլաբանորեն վերաբերվում են կարոտի, տրտմու-

Թյան, Թախծի զգայություններ, որ ներշնչում է մեզ
իր բարձունքներից խլված և թռչնելու դառա-
պարտված հիվանդ փունջը:

Թառամեր են քերթերդ բոլոր,
Հյուծեր է ցողդ տրամորեն,
Ո՛ր դժբախտ հովը սաբերեն
Քեզ հոս նետեց փայլամուր:

Ծաղիկներուդ գոգը վայրի,
Ու քերթերուդ մեջ գալարուն,
Անհաս, հրպարտ բարձունքներուն
Հիվանդ կարոտն է, որ կայրի:

Ու կերագես դուն անշշունջ
Գամ մը մեջֆիդ ու կոլորի
Գունատ թավիշըդ մոխիրի,
Էտրվեյսի ո՛վ նիհար փունջ»:

(«Էտրվեյս»)

Այսպես բանաստեղծի զգայուն սիրտը խորա-
զղաց հնչյուններով թրթռում է իրերի անբարբառ
խորհուրդի առջև: Եվ նա տեսնում է, որ ամեն
առարկա, ինչպես իր հոգին, մահվան դողով է
պարուրված:

Շնչատ մարմինդ կրդողդոջե...
Վանկերուդ մեջ տժգույն, վտիտ,
Ու հանկերգիդ մեջ միամիտ
Ապրելուն խույ մանեբը շէ՛...»:

(«Հին եղանակ»):

Բանաստեղծը բոլոր այդ իրերի անլսելի խորհրդի տեսլապաշտն է. նա սիրում է երևույթների գաղտնիքը որոնել, իջնել նրանց ներքին կյանքի մեջ: Իր նամակներից մեկում՝ ուղղված Հրանտ Նազարյանցին, Սևակը պարզ կերպով բացահայտում է իր հոգու այս տիրական կողմը. «Կոան Սեն Բեռնար անուն վանք մը կա Ալպեանց գագաթը, ձյուներուն ու լռության մեջ կորսված, երկինքին ու երկրին մեջ առկախ, ժամանակին պես դարավոր տւ մահվան պես անխախտ: Քանի՛-քանի՛ անգամ երազած եմ հոն քաշվիլ, հոն թաղվիլ, բանտարկվիլ իմ երջանկությանս հետ, դուրս նետվիլ այս զգվելի օրենքեն, որ «կյանքի պայքար» կը կոչվի, ապրիլ երազին ու խորհուրդին մեջ, աստվածորեն ապրիլ, հավիտենության խաբկանքն ունենալ, լռությունը խոսեցնել»:

Ահա վերջապես «Կարապի երգը» և «Սրինգ» բանաստեղծությունները: Առաջին բանաստեղծությունը հին օրերի փառքը կորցրած մի սրտաճրամիկ կարոտի կանչն է, որ անձնավորվում է կարապի երգի մեջ: Մի հուզիչ և սրտագրավ վերհիշում է դա, երբ ներկայի ծանր ու շղթայակապ գերության մեջ հեծեծող հոգին անցյալի «Ոսկեփառ արշալույսներն է» որոնում: Բանաստեղծը այդ չքնաղ ոտանավորի մեջ ցանկանում է կարապի վշտի ալիքների մեջ իջնել և հին-հին օրերի հուշ-

քերը և անցած հիշատակների երջանիկ օրերը
քրքրել.

Ուրիշ ոչինչ. .. Ու կարապր կսահի...
Խեղճ ծեր կարապ' հուշքը հին-հին օրերուն,
Դեռ կօրո՞ւն մարմինդ' ինչպես ամայի
Լինե՞րու վրա կսահեիր օրորուն:

Անշուշտ, լռիկ ժամերուդ մեջ դուն քեզի
Կը պատմես հին արշալույսներն ոսկեփառ,
Երբ կերթայիր քավուտներուն մեջ սեզի'
Վայրի երազդ ապրելու անբարբառ...

Ու կհիշես գիշերներն ալ դուն լուսնակ,
Երբ ձյունափառ հսկա ծաղկի մը նման,
Գրլուխդ քևիդ' կը ծփայիր գոհունակ,
Մեծ լինե՞րուն կապույտին մեջ անսահման:

Հիմա ֆաղփին արևուն տակ հրրակեզ'
Վանդակապատ լնակդ ստվեր մը շունի:
Ու դուն, կարապ, երգ մը շունիս, որ երգես,
Ոչ իսկ ողորմ հիշ մը վայրի քոշունի:
(«Կարապի երգը»)

«Սրինգ» քերթվածի տաք ու ջերմ տողերը ան-
մահ Պեշկեոթյուրյանի համանուն բանաստեղծու-
թան իրավ և հուզական տողերն է հիշեցնում իր
պարզ ու անպաճույճ արվեստով: Նա սրինգի հետ
մտերմանալու և նրա հետ արտասվելու մեջ է
գտնում վշտակիր և հիվանդ բանաստեղծի իր վեր-
քերի ամոքումը: Եվ արդարև յացող հոգին աշ-
խարհից և մարդկանցից հեռու՝ սրնգի արտասվող

հնչյունների մեջ է ուզում գտնել իր վիրավոր
սրտի սփռփանքը:

Երբանք կապույտ սարն հեռակա,
Մարդերեն վեր, աստղերուն տակ,
Մեր լացին լոկ սերը վրկա.
Ու ձայնակից ըլլա վրտակ...

Երգե այնպես, ինչպես կուլար՝
Երբ գիշերի սյուֆն աշնայնի
Կը սարսռացներ ոստղ դալար...
Շունչս ալ սյուֆն է գերեզմանի...

Ո՛վ իմ սրինգ, ոստ երկնատուր,
Չորցած կուրծփիղ ես տամ հոգիս.
Ու դուն երգ տուր, դուն վերելք տուր,
Երկինքներ տուր հիվանդ շունչիս...
(«Սրինգ»)

Բոլոր այս բանաստեղծությունները, վերջապես, սիրուն և գողտր լուսամուտներ են, որոնց բացվածքից մենք հստակորեն տեսնում ենք կյանք կոչվող համայնահանդեսի բոլոր այն խռովքներն ու դրամները, որոնք մարդկային ճակատագիրն են կազմում: Եվ այդ կյանքից քիչ բարերարված Սեվակի հոգին՝ կյանքի անցավորության և մահվան տվայտագին սգով քողարկված: Բայց նրա հոռետեսությունը, ինչպես ասվեց, հիվանդագին զգացողության հատուկ մի քարոզ չէ, ամեն ինչ մահվան համայնակուլ երախը նետող, ընդհակառակը, նրա տրամադրություններն ու հուսահատությունը

շեշտորեն լավատես ու պայծառ ենթագիտակցու-
թյունից են բխում, անմահության և երջանկության
որդեգիր լինելու իր ձգտման մեջ:

Սևակը լավատես և կենսախի՛նդ բանաստեղծ է:
Նրա երակներում հնչում է կյանքի առողջ և ուժ-
գին ձայնը: Նա սիրում է կյանքը, սիրում է հա-
կառակ իր ծանր տանջանքներին և դաժան մահ-
վան, որոնք դալիս, թունավորում են մարդկանց
վայելքն ու երջանկությունը: Բայց ինչ էլ լինի,
վերջապես, մարդը ինչ ճակատագիր էլ ունենա
այս արևի տակ, կյանքը շատ գեղեցիկ և հրապու-
րիչ է, և հետևաբար, արժե վայելել այն: Ահա
այս դադափարի համոզումով է գրված «Ցնծուն
մահ» բանաստեղծությունը, որի մեջ այլաբանորեն
կյանքի հանդեպ պայծառ սիրո զգացմունքն է
երգվում: Դալար ծառերի և բուրումնավետ վարդե-
րի տակ վազող վտակը իրեն տրված հարցին, թե՛

Լուսնակի ցոլքը ծոցդ առած,
Դաշտերու մեջ լայնատարած
Ո՛ւր կվազես դուն շվարած...

Կյաննդ արդեն կարն է, ա՛յ վտակ,
Մի՛, մի՛ վազեր, ծովն անհատակ
Պիտի քաղե՛ք քեզ այլաց տակ...

Վտակը պատասխանում է.

Վտակն հիծեց.— «Թող անդադրում
վազեն ջուրերս. մի՛, մի՛ տրտում
Արցունք կաթեր անոնց սրտում:

Թող, որ երգեմ լույսն ու մութին,
Ի՞նչ փույթ, թե մահն է քայլ մ'անդին,
Ես սիրահար եմ մարմանդին...

Ու մինչ ֆերթողը կերագեր՝
Լալով, վրտակը եռուզեռ
Երգով իր մահը կը վագեր...

(«Ցնծուն մահ»)

Սևակը սիրում է կյանքը: Շատ է սիրում և հենց
դրա համար էլ նա տխուր է: Մի քիչ ավելի խո-
րանալով, մենք կնկատենք, որ բանաստեղծի հա-
մար կյանքն ու իրերը, որպիսի հանգամանքներով
էլ դրոշմված լինեն, իրենց ծննդից մինչև վերջա-
կիտված սահմանը այս հրաշագործ տիեզերքի
ընդհանուր ներդաշնակությունից վերցրած երջան-
կության շողեր ունեն: Ապրելը, շնջալը, նույնիսկ
մահանալն ու քարանալը յուրահատուկ երջանկու-
թյամբ են կնքված:

Գիշերն իջավ անամպ, անհուն,
Բյուր բյուրեղեն ի՞նչ նուրբ անուն
Տալ անուրջի այս սուրբ պահուն.
Ա՛խ, ապրելո՛ւ երջանկություն...

Կանխանա նավն հեռակա,
Լինն երագ մ'է, կա ու չկա.
Ջուրի շունջն է լոկ վրկա,
— Շնջելո՛ւ երջանկություն:

Վերն հագար աստղ, վարն հագար լույս,
Կիսաստվերին մեջ հոգեհույզ

Կը խոսակցին քար, վրտակ, բույս.

— Ա՛խ, իրերու երջանկություն...

Ու կը ձայնե մատուռն հստակ.

— Սա ծերունի ծառերուն տակ,

Այս փաղցրության մեջ բովանդակ

Քարանալու՛ էրջանկություն...

(«Գիշերն իջավ»)

Ահա, նկատի ունենալով այս բոլորը, մեզ համար պարզ կլինի, թե որտեղից են առաջ գալիս Սևակի հոգու տրտմության և հուսահատության պահերը: Պատասխանը պարզ է և մեկին: Այս հոյակապ կյանքի և սխրագործ բնության մեջ, որի հանդեպ մեծ պաշտամունքով էր լցված իր հոգին, մշտնջենապես ապրելու, անմահանալու, հավերժանալու անկարելիության դառն գիտակցությունից: Եվ կյանքը որքան էլ հրապուրիչ է իր սխրալի և հոգեպարար կողմերի մեջ, մահվան ենթակայության մեջ ընկճում և խորտակում է նրա հոգին: Ահա թե ինչու նա ուզում է անգիտանալ ամեն ինչ, մոռանալ կյանքն ու աշխարհը, ամեն փառք և ամեն ցավ օտար ու անկարեկից մնալով կյանքի բոլոր տրտունջներին և ցնծություններին:

Աննուրանա՛լ, անբջի, վրսեմ, վե՛ս,

Երթալ անցա՛յգ, անա՛յգ երթալ վերջապես.

Աչքերը գոց՝ ցայգաշրջիկ խեղճին պես...

Չըգիտնալ, որ հոս իդեալը չիկա՛...

Ուխտագնա՛ց երթալ ավերն հեռակա,

Դեպի ուղին երջանկության մշտակա...

Երթա՛լ, երթա՛լ, չը հանչընալ Մար՛դ ու Աստվա՛ծ,
Զույգ երթալ՝ ձեռքդ քո՛ւր ձեռքի մեջ դրած
Անըրջանքի՛ն ու Սիրույն պես — ախորժա՛ծ...»:
(«Երթալ»)

Անհրաժեշտ է անդրադառնալ արձակագիր Սևակի վաստակին: 1913—1914 թվականներին Պուսում հրատարակվող «Ազատամարտ» օրաթերթում նա նտորագրում է «Բժշկին գիրքեն փրցված էջեր» վերնագրի տակ մոտ տաս-տասնհինգ ակնարկ-պատմվածք, ստեղծելով մեր գրականության մեջ դեռ չփորձված մի ուրույն ժանր: Այդ գրվածքների թեմաները վերցված են նրա անմիջական աշխատանքի շրջապատից՝ հիվանդներից և հիվանդանոցից: Նրանցից յուրաքանչյուրը երեք-չորս սյունակ լցնող մարդկային մարմնի ժանտ ախտերի և նրանցից բռնված հոգիների ողբերգություններ են: Սևակն իր բժշկական գործունեության ընթացքում դեմ առ դեմ է եկել մարդկային ցավի, ինչպես նաև այն երկնող պատճառների հետ: 19-րդ դարի քաղաքակրթությունը իր անկումների մեջ խոշոր վերքերով է պատմում մարդու հոգին և ֆիզիկականը: Լուսնոտություն, հյուժախտ և այլ հիվանդություններ հեղինակի գիտական հոգածության ենթակա իրողություններ մնալով հանդերձ՝ միաժամանակ նրա բարոյական մտահոգության առարկա են դառնում մասսաները լուսավորելու ցանկությամբ տոգորված: Այստեղ

գրողի ստեղծումները բխում են օգուակար լինելու ձգտումից: Ստեղծել ահ ու սարսափ մի շարք հիվանդությունների նկատմամբ, որոնք լուռ և աննշան սողոսկում են մարդու մարմնի մեջ և այնտեղ գործում ահավոր ավերածություններ: Այսպիսով, այդ գրվածքներից յուրաքանչյուրը մարմնեղեն ցավից վարակված հոգու փոփոխակերպ տանջանքների պատմություններ են, ուր հաճույքի բուռն մղումներից իրենց դժբախտությունն են երկնում մարդիկ, հետո այն ողբալու համար մինչև իրենց կյանքի վերջին շունչը գրեթե: Երիտասարդներ, շափահասներ, պատանիներ, և համարյա կյանքի բոլոր մեծ ու փոքր շրջանները ընդգրկող արարածներ ընկած են նրա բժշկի կլինիկան, այստեղից էլ նրա հոգու տիեզերական ցավի մեջ: «Մի՛ շնար», «Կես խենթը», «Տեր ողորմյա», «Մեղքի տունը» ներկայացնում են միևնույն ախտից խփված մարդկանց ծանր ողբերգությունները: Դրանք՝ բոլորն էլ անփորձ, պարզ, բարի մարդիկ են իրենց գավառացու միամտությամբ՝ մեղքի ոստաններից ճարված փտախտներից իսառանահար, հեղինակի գրչի տակ մեզ պարզում են մարդկային հոգու սրտաճմլիկ պատկերներ: Դրանց մեջ բացառիկ վիճակներ կամ հանգամանքներ չեն, որ հակադրում են իրենք իրենց հեղինակի նկատմամանը՝ բացառիկ մասնահատկությունների շահադրժուականությամբ, այլ հեղինակին ղբաղեցնող

մարդկային ցավի երեսն է իր անհատակ խորու-
թյամբ: Սևակը այստեղից առաջ է քաշում իր
իդեականը, այն, որ բնությունից ստեղծված
օրենքներ կան, որոնցից հեռու անցնել չի թույ-
լատրվում մարդ արարածներին:

«Բժշկի գիրքեն փրցված էջեր»-ը մեզ խոսում է
Սևակ արձակագրի և վիպողի անուրանալի կա-
րողության մասին: Այդ գրվածքները որպես մի
առանձին ժանր, արժեքավոր ներդրում են, որոնք
իրենց բովանդակությամբ, կառուցվածքով, հո-
գեբանական վերլուծությունների խորությամբ մեր
արձակի պատմության մեջ գալիս են մի ուշա-
գրավ տեղ գրավելու:

«Մի՛ շնար» պատմվածքը սկսում է ցնցիչ տո-
ղերով և ուումբի պես պայթում հանկարծ ընթեր-
ցողի առջև և փշաքաղում նրա ողջ մարմինը:

— Բժիշկ, ըսավ, զավակ շունենալու համար
ճար մը, ճարակ մը շունի՞ս...:

Այդ ահավոր ու ոճրային հարցումից մի րոպե
հետո հեղինակը սարսափած նայում է այցելու
հիվանդի երեսին: Նա հարուստ ու պատկառելի
արտաքինով մի մարդ է՝ ոսկի շղթայով, հաստ
ձեռնափայտով, լավ սնած և ինքնագոհ մարդու
երևույթի մեջ: Կերպարի արտաքին պատկերն ամ-
բողջանում է, երբ հեղինակն ավելացնում է, թե
նա «Իր գրպանին մեջ կամաց մը ձեռքով քանի մը
արծաթներ հնչեցրուց»: Եվ ահա այս տարօրինակ

տիպի հագեցած, պարարտ տեսքը իր զավակ շունենալու ցանկության հակադրվելով՝ զորավոր կոնտրաստ է ստեղծում: Այդ ժամանակ հեղինակը իր զայրույթն ու նողկանքը զսպել շկարողանալով՝ պոռթկում է.

— Ինչ, ըսի, թող անդին աղքատին զավակները տասնյակներով ծնին, շոբ հացով մը մեծանան փողոցներուն մեջ, շան ձագերու պես, առանց բժշկի ու առանց կրթության, երբ փոքր՝ գերեզմանները լեցնեն, երբ մեծ՝ ձեր գործարաններն ու քսակները, ու դուք, որ ամեն դյուրություն ունիք առողջ, զարգացած, օգտակար անհատներ հասցնելու՝ եկեր եք զավակ շունենալու համար ճար ու ճարակ խնդրելու... դուք, որ ուժին ու ձեր տարիքին լիութան մեջն եք, կայտառ, առողջ...

Բայց ահա արտաքինապես առողջ և կայտառ թվացող այդ մարդը ստուգապես խղճալի մի արարած է, որ իր մարմնի մեջ աշխարհի ամենասուկալի հիվանդությունն է կրում, մի հիվանդություն, որ բոլոր ախտերը պարունակում է իր մեջ: Գրվածքի հետագա ծավալումից, որ ընթանում է գործողությունների և դեպքերի աշխույժ պատմումի վրա, պարզվում է, որ նա վարակված է անբուժելի հիվանդությամբ:

Եվ պատահական չէ, որ հեղինակը հազարավորների մեջ ընտրում է խեղճ, բարի և տգետ մի մարդ, որպեսզի ցույց տա մեզ, թե անգիտությունը

կատարված և տգիտությամբ ծածկված սոսկալի ախտը ինչ անսահման վնասների է հասցնում մարդուն: Հոգով ու մարմնով ամբողջապես թունավորված՝ նա մահ է ցանում իր շորս բոլորը, իրենց արգանդին մեջ սպանում իր ապագա սերունդներին, որոնք աշխարհ չեն գալու: Ահա դրա համար էլ հեղինակը ազդարարում է երբեմնի մարգարեության ահեղասաստ շեշտով, որ դատապարտում է բոլոր անասնական կրքերը, բոլոր վավաշոտ վայելքներն ու գաղտնի համբույրները:

— Մի՛ շնար...

«Կես խենթը» պատմվածքը հեղինակի վերոհիշյալ մտահոգության օրգանական շարունակությունն է, ինչպես միևնույն հորից առաջ եկած զավակը: Սևակին հուզող խնդիրը այս անգամ ախտավարակ հորից ծնված զավակն է, որ անմեղ զոհն է հայրական մեղքի: Այդ որդին մի դժբախտ արարած է, որի արյան բջիջների մեջ ժառանգաբար անցել է հնացած վարակը: Սևակը գեղարվեստական պատումով, առանց սակայն գիտական փաստերի ավելորդ խճողումի, մեզ նկարագրում է ախտի հետևանքները: Գրվածքի հերոսը իր կյանքը վերջացնում է գցելով իրեն մի ջրհորի մեջ, որպես անխուսափելի հետևանք այդ հիվանդության:

Գրվածքը ծավալվում է սուր դիտողությունների,

լարված դրուժյունների և հոգեբանական բարդ պրոցեսների վերլուծության հիման վրա:

Նկարագրելով իր հերոսի կյանքի անկարգ և անբնականոն հանգամանքները, Սևակը դրանց ամեն մի մոմենտից և անցքից մի տեսակ խորհրդավոր երկյուղ և միաժամանակ մի սուր կարեկցանք է ներշնչում ընթերցողին: Կիսագիտակից և անհավասարակշիռ մի կյանքի մեջ կես-խենթը փշացրել է իր հարստութունը այլանդակ և հիմար գնումների մեջ: Մի լուռ և անխոս տղբերգութուն է տիրում այդ մշուշոտ և աղոտ ուղեղի անպատասխանատու արարքների և կենցաղի ետին, երբ նա ստի և մեծամոլության երազանքներից տարված՝ դրանց հավատալու դժբախտության մեջ, իր հարստութունը մսխում է ծնողներից հեռու Մոնտե-Կառլոյի մութ և խուլ փողոցների մեջ, ինչպես գետի պղտոր ջրերի հոսանքին իր ձեռքի թանկարժեք իրը դցող երեխան: Ահա նա երևակայում է իրեն ապագա թագավոր և իր բանականների համար ֆրանսիական մի մեծ գործարանի պատվեր է տալիս իշու լավագույն կաշուց թմբուկներ պատրաստել այնքան թվով, որքան էշ չկա աշխարհի երեսին: Մի ուրիշ անգամ Գերմանիայի կայսրին իր ստորագրությամբ նամակ է ուղարկում նրա փոքր աղջրկա հետ ամուսնանալու առաջարկով և ապա այդ ամուսնության արժանի պալատ ունենալու համար Մոնտե-Կառլոյի բարձունքների վրա մի

սքանչելի ապարանք գնելու ստորագրութիւնն է տալիս: Այլ առիթով, մի գիտնականի պատվիրոս է արհեստական բրնձի գյուտի վրա աշխատել իր հաշվին: Եվ այսպես անվերջ, մեկը մյուսից ավելի անբնական և զարմանահրաշ գնումներ, որ ախտավոր երևակայութեան մղումն է գործել տալիս: Սևակը կամաց-կամաց ընթերցողին բերում, հասցընում է այն ահավոր դրդապատճառին, որի հետևանքներն են՝ հիվանդի հիշողութեան կորուստը, արարքների երեխայական տարօրինակութիւնը, մեծամոլութիւնը, խոսելու դժվարութիւնը, լեզվի և մատների դողալը:

Ժառանգական միկնուլն ախտի տարբեր հետեւմանքը ներկայացնող մեկ ուրիշ սրտաճմլիկ գրքովաժք է «Տեր ողորմյա» պատմվածքը: Այս անգամ Սևակը հրավիրում է մեզ ներկա լինել իր երեխաներին խեղանդամած հոր բարոյական տանջանքներին: Պատմվածքն սկսում է գործողութեան մի արագ սկիզբով: Վարպետ գրչի մի քանի ճարտար տողերով մեր առջև կենդանագրվում է գրքովաժքի անծանոթ հերոսը իր տարօրինակ կերպարանքի մեջ: «Չերքե՞զ մը, անգետ ու անլեզու, ան ալ Եվրոպայի ճիշտ կենտրոնը... Անապատներեն շեղելով քաղաքի մը փողոցներուն մեջ թափառող առյուծ մը ավելի տարօրինակ շէր կրնար ըլլալ»: Բացականչում է հեղինակը, և ահա գրքի տողերից վեր հառնելով նա շարժվում է մեր աչքերի

առջև իր հսկայի ահագին կերտվածքով, անընկճելի և հպարտ ուսերով, ամբողջ երեսը ծածկված թավ մորուքով, լայն ու անհատնում մի վերարկուի մեջ փաթաթված: Իր երեք ձագուկների հետ նա Կովկասի անծանոթ և խուլ անկյունից գաղթելով եկել ընկել է Եվրոպայի քաղաքակրթության կենտրոնները, որպեսզի իր ցավին մի ճար, իր դարդին մի դարման գտնի: Այս նախնական ծանոթությունից հետո հեղինակը տալիս է բուն սկզբնապատճառը: Այս գողիաթը իր երիտասարդության շրջանին բանակի մեջ Ֆրանկախտից է վարակվել: Բայց տարիներով լռել ու գաղտնի է պահել բժիշկներից: Հետո ամուսնացել է, և երեք զավակներ ունենալուց հետո կինը մեռել է քսան տարեկան դեռ չեղած՝ որք թողնելով իր զավակներին:

Պատմվածքի այս առարկայական շրջանակից, որ գծագրվում է այս և հաջորդ տվյալների վրա, հեղինակն անցնում է հայրական հոգեվիճակի բացահայտմանը:

— Հապա ինչո՞ւ զավակներդ միասին բերիր, — հարց է տալիս բժիշկ հեղինակը:

— Իրենց համար եկա, բժիշկ... թող ես մեռնիմ, իմ կյանքս ի՞նչ... Ես մեղավոր հայր մըն եմ... բայց փոքրիկներս, բայց փոքրիկներս...

Սևակը նուրբ արվեստագետի վրձինով է նկարագրում մեզ մեղապարտ մարդու հոգեկան զար-

հուրագին մի դրամա: Բառերն անզոր են արտահայտելու հայրական այս սոսկումը, ինքն իր մեջ ձգվող, գալարվող, կծկվող այն մեղավոր գիտակցության զղջումը, որ ամեն օր, ամեն րոպե հիշել է տալիս իրեն իր զավակների (երկու տղա և մեկ աղջիկ) ականջների խլացումը, որոնք ծանրանում են կապարի պես: Մարդկային բոլոր միջոցներն անզոր են օգնելու նրանց: Երեխաները խլանում են և սառած մոմիաների տեսք ընդունում: Նրանց դժբախտությունն առթել է հայրը որ, փոխանակ երջանկություն տալու, պատուհասել է նրանց կյանքը: Նրանք, կարծես, հավիտենական անեծքի պես ցցվում են իր՝ շարագործի աչքերի առջև, հիշեցնելու համար, թե ինքը, մի օր, տասնհինգ տարի առաջ... շնացել է մի տեղ... Ամեն ինչ անօգուտ է այլևս: Ոչինչ չի փրկի:

«Սխալը անգամ մը գործվելե վերջ՝ անկարելի է սրբել:

Երիտասարդություն սխալը միշտ ավելի պիտի կշռե նժարին մեջ» — ասում է Սևակը: Եվ իրոք... Ապաժամ խղճահարություն, ուշացած զղջում, դժոխային ներքին տանջանքներ բավական չեն կատարված աղետը դարմանելու: Եվ այս աշխարհում չկա խղճի խայթի և բարոյական լկումի ավելի ահավոր և սրտակեղեք պատկեր, քան մարդու իր իսկ ձեռքով անմեղ զավակների վրա բնության անողոք հարվածներին հանդիսատես լինելը:

— Աստված, աստված,— բացականչում է հայրը,— քու արյունեդ երեխաներ շունի՞ս դուն... մանուկներուն փշուր մը գութ շունի՞ս դուն...

Եվ վերջապես, Սևակը հոր բարոյական և հոգեբանական տանջանքի ուժեղագույն կողմերն ընդգծելու համար, ռեալիստական գույներով ցուցադրում է մեզ աղոթքի այն տեսարանը, որտեղ իրարու մոտ շարված երեխաները աղիողորմ օգնություն են հայցում երկնքից:

Ձայների այդ սարսուցցուցիչ ճլվլոցի մեջ լսվում է հոր կերկեր և ողբագին ձայնը, որն իր գործած մեղքի գիտակցության մեջ կրկնում է աղոթքի ծանոթ տողը՝

Մեղավորաց դարձ և զղում:

Այս պատմվածների մեջ տիրող ողբերգությունը հեղինակը համարում է գոյություն ունեցող իրականության անհրաժեշտ հետևանք, բարոյագուրկ կարգերի այլանդակություններ, որոնք պալարոտ վերքի պես շրջապատել ու թունավորել են մարդու կյանքը: Միայն մոլությունների հոգեբանական գործոնը դեր չունի այդ դժբախտությունների մեջ, որոնք հեղինակի ցույց տված օրինակներում արտահայտում են մարդկանց թուլությունից, անկամությունից, սխալանքից առաջացած տագնապը, այլ այստեղ դեր ունի միաժամանակ, այն էլ կարևոր դեր, հասարակական կարգերի

աղետը, որ մարդուն սպանում է իր բարոյական ըմբռնումների և գործնական կյանքի միջև գոյություն ունեցող աղաղակող հակասության ահավոր ճնշման տակ: Եվ պատահական չէ, որ այդ կարգերից առավել տուժողները լինում են առավել շափով միամիտներն ու անփորձները, որոնք կապիտալիստական կարգի ու կենցաղի արտաքին պատիր և խաբուսիկ փայլից շլանալով՝ նետվում են նրանց ներսում թաքնված գարշահոտ կեղտի մեջ և խրվում մինչև իրենց կոկորդները: Այդ իրականության խոռոչավոր ու մահահոտ երեսը քողարկված է բարոյականության կեղծ ու խաբեբա հավատալիքների տակ: Ահա այդ հասարակությունը քեզ տալիս է ազատ ասպարեզ մթության, խավարի, առանձնության մեջ խախտելու խղճի և բարոյականության բոլոր սահմանները, որպեսզի քեզ դատապարտի իսկույն «ամոթի և այպանքի» ամբաստանություններ: Այս տեսակետից բավական բնորոշ է «Մեղքի տունը» գրվածքը: Տասնութ տարեկան պատանին հոր ձեռքով բերվում է Եվրոպա ուսանելու: Նա իր հայրենի երկրի սարերի նման մի հսկա է, հեղինակի բառերով՝ «հաղթանդամ բան մը, Գողիաթին փայտե տաշված հսկա մը»: Եվրոպայի ապականված մթնոլորտում «հսկա» այդ պատանին չի կարողանում դիմանալ իր հոգին գերող հրապույրների և մարմնական վայելքների փորձության, երբ մանավանդ «բաժակ մը գարեջրի

գինով Սողոմոնի արժանի կիներ կգտնվեին»։ Եվ ահա տասնութամյա պատանին «արգելված պտուղը» ճաշակելու իր առաջին իսկ փորձին ենթարկվում է քաղաքակիրթ Եվրոպայի անխուսափելի ախտին։ Ահա տեսարանը ներկայացնում է մեզ հիվանդ պատանուն բժշկի հետ նստած դեմառդեմ։ Սևակի արվեստագետ զգայարանքը, ինչպես միշտ, այստեղ էլ ճիշտ և զգուշավոր, կարողանում է բժշկական գիտական փաստերի վրա իր ղեկավար դերի հավասարակշռութունը պահպանել, այսինքն՝ բժշկին ենթարկել արվեստագետի տիրապետության և ահա սենյակը մտած հիվանդ պատանու հետ տնեցած իր սովորական զրույցից հանել գրական-գեղարվեստական մի լուրջ մտահղացում։ Նրա առջև կանգնած արարածը հիվանդ պատանին չէ, այլ հիվանդ պատանությունը՝ իր անհամարձակ, ամոթխած և անճարակ ձևերով, որն արևելքցու, հատկապես հայի հատկանշական գծերի մեջ ցուցանում է ողբերգության յուրահատուկ երանգներ։ Ցավալի և հուզիչ են հետևյալ տողերը հիվանդ պատանության հոգեբանության մասին.

«Ես որքան շատ կսիրեմ այն թշվառները, որոնք իրենց ցավին ամբողջ գիտակցությունովը կուզան՝ հովեն քշված աշնան ուտի մը պես, քեզի փառելու ու խնդրելու որ ուժով մը բռնես զիրենք ու թող շտաս, որ հողը իյնան...»:

Անմիջապես հետո, հեղինակի գլխավոր ձգտումի կողքին հիվանդ պատանուիցյան հարցը գրվածքի գլխավոր գաղափարին ստորադասվող ենթագաղափար է դառնում, որովհետև շուտով պատմվածքի բեմահարթակի վրա է գալիս հիվանդի հայրը բժշկի հետ խորհրդակցելու և հնարավորություն տալու նրան՝ բժիշկ-գրողի իր գաղափարներն արժարժելու: Առաջին հարվածը Սևակը տալիս է ամոթի գաղափարին: Վատ հասկացված ու սխալ գիտակցված՝ նեղ, մտլթ, այլամերժ, ինքն իր վրա կծկվող մի նենգաբույր նախապաշարմունք է դա, եթե վերջին վերադիր բառը ականջ չի ծակում, որ մի սարսափելի վտանգ է դառնում նման պարագային, եթե որևէ ախտ ծածկված մնալով իր շուտափուլի դարմանումը չգտնի: Ահա հիմնական շարիքը, որի դեմ իր քննադատության նիզակն է ուղղում Սևակը: Որովհետև այդ «ամոթը» որպես մի դավանանք նստել է մարդկանց ուղեղների վրա և կշռում, կշռադատում է նրանց յուրաքանչյուր քայլն ու մտածողությունը: Դրա մեջ է և զավակի անձի ու դաստիարակության ողբերգությունը, և հոր գոյացրած սխալ գաղափարական աշխարհը, որի վրա կառուցել է նա ամբողջ իր կյանքը: Այս վերջինս թեպետև ճարպիկ, գործունյա, խելացի մի մարդ, բայց որի միտքը քողարկվել է ամսյերի հաստ շերտերի հետև մնացած արևի ճառագայթի պես «ամոթի» ավանդական ըմբռնումի

տակ: Նրա համար, օրինակ, ամբողջ Եվրոպան արգահատելի մի երկրամաս էր, որի գիտությունն ու արվեստը փուչ են, և որի ազատամիտ կենցաղավարությունը այդ մարդու հիսուն տարվա պարկեշտությունն է խռովում: Եվ վերջապես այդ մարդուկը չի կարողանում Եվրոպայում հանդիպած կյանքի արտաքին երևույթների մեջ թափանցել և նրա արժեքավոր միջուկը տեսնել: Այս պատճառով էլ Եվրոպան իր համար մեղքի մի տուն է, որի վրա երկնքից կրակ է տեղում:

— Բժիշկ, եթե մեզ կարտոնեք, — ասում է պատանու հայրը, — ձագուկս առնեմ, երկիր դառնամ: Փախչենք մեղքի քաղաքներեն. հոս երկինքեն հուր կտեղա, վարժվեր են ու շեն զգար... Կեսարին փողը՝ Կեսարին. մենք մեր լեռները դառնանք նորեն:

Սևակը որքան հմուտ բժիշկ, նույնքան և հմուտ հոգեբան է: Նա ցույց է տալիս բարոյական վերքերը, որոնք բուն աղբյուրն են ֆիզիկական տանջանքների: Նրանք ծայր աստիճան կառչել են ամոթի գաղափարին, որի հանդեպ ճիշտ պատկերացումը բացակայում է իրենց: «Ա՛խ, ինչպե՞ս հասկացնի այս ծերունուն, որ ամոթալի հիվանդություն չկա, կեղծավորություն է ամոթը, ու տգիտությունն իսկ է այս դժբախտության պատճառը և ոչ թե նզոված գիտությունը» — բացականշում է հեղինակը:

Սևակի մոտ այս գաղափարական գիծը զարգանում է շոշափելով ժամանակաշրջանի բարոյական կապերի և փոխադարձ հարաբերությունների նաև այլ կողմերը: Դեմոկրատ և հոմանիստ գրողը անտարբեր չի կարող նայել կապիտալի գերիշխանության տակ հեռացող ընտանեկան և ամուսնական կապերին, ինչպես և կնոջ ստրկական վիճակի հարցերին, սիրո առ ու ծախի առարկա լինելու հանգամանքներին և այլն: Այդ բոլորը Սևակը դիտում է միշտ իր բժշկի կլինիկայի լուսամուտներից, այսինքն՝ միշտ հիվանդությունների առնչությունամբ: Այս տեսակետից, դեմոկրատական և առաջավոր հայացքների ուշագրավ արժարժումներ կան «Հարսներու գաղտնիքը», «Անիծված գանձը», «Փոխան հարսանիքի» պատմվածքներում: Սևակն ավելի քան մեծ է իր այս գրվածքների գաղափարական բովանդակության մեջ, այն խիզախ ըմբոստացումների մեջ, որոնցով նա ծառանում է սերը, ամուսնությունը, ընտանեկան սուրբ և դարավոր կապերը վաճառքի վերածած անհոգի և կեղծ մարդկանց ընդդեմ: Հոգեբանական շատ նուրբ պրպտումների վրա է կառուցած «Հարսներուն գաղտնիքը» վերնագրված գրվածքը: Այր մարդկանց խաբեբայության և պայմանական բարոյականության կեղծ դիմակներից հիասթափված մի խոր ողբերգություն է ապրում Սյուզանը՝ քաղցրը և քնքուշ զգացումներով տոգորված այդ աղ-

ջիկը: Նրա մեջ հանկարծ պոռթկում է Կինը իր սրտի մեջ կուտակված դառնությամբ, որ տղամարդկանց սանձարձակ իշխանության տակ անիրավված և միշտ լռելու հարկադրված անարդարությունն է պարտադրել նրան: Կինը, որ տիրող կարգերի բարոյական ըմբռնումներով մի անշահ և էժանագին առարկա է.

«Հապա թող այրերը ամենազգվելի ախտերու մեջ նեխին, ամենագարշելի անկողիններու մեջ մտնեն, ու վստահ ըլլան, որ հիմենյան սուրբ բարձին վրա ամենամաքուր կույսը պիտի ունենան... Կա՞ միակ աղջիկ մը, որ նույն վստահությունն ունենա իր ամուսնին վրա... Թող գոնե կույս մը գտնվի, որ մեր ամենուն վրեժի լուծե...»:

Այուզանի շրթունքների վրա այս խոսքերը իր սեփական քրոջ դժբախտությամբ տանջվող հոգու ատելությունն են: Իր քույրը երկար տարիների խնայողությամբ և զրկանքների գնով հավաքած դրամօժիտը դնում է մի վաճառականի ձեռքը և ամուսնանում նրա հետ: Ահա առաջին իսկ գիշերը ստանում հրեշային ախտը... Այս իրողության առջև փշրվում է ծաղկանկար բաժակի նման հեզ աղջկա կույս հոգին: Նա թշնամանում է մարդկանց և աշխարհի հետ: Իր հարազատ քրոջ անձնական դժբախտությունը կործանում է իր անարատ հոգու սուրբ ու դյուրթական պատկերացումը սիրո և ամուսնության մասին և փլուզում իր պատրանքների կախարդական դղյակը: «Ախ, զգվելի, զազրելի

մարդիկ,— բացականչում է նա,— հոգով-մարմնով թունավորված... Ու խորհիլ, թե դուք, որ մեզի պես մոր մը շքեղ արգանդին մեջ կազմվեցաք... Ձեր առաջինն արժանի չէ հետի կնոջ համբույրին... Ես հարսերեն վարդագույն պատմություններ կուզեի ու խեղճերը չէին զորեր իմ կույս հույսերս խավարել...»:

«Անիծված գանձը» նմանապես մեկ ուրիշ կրկրնական է ծախսու ամուսնության այլանդակ պատկերի, որտեղ ընտանեկան միությունը վերածվում է դրամական շահի կամ եկամտի: Արմինեն միակ ժառանգորդն է իր հարուստ և ծերացած հոր, որի բոլոր զավակները մահացած են թոքախտից:

Արմինեին, որ նմանապես թոքախտավոր է, քսան տարեկան հազիվ եղած՝ բռնում և նետում են մի տգետ և ստոր մարդու ձեռքը, առանց իր կամքը հարցնելու: Այս ամուսնությունը, որ իրար վանող քեռերի մի բռնավոր միացում է, ստեղծել է մի «դբերգություն թշվառ աղջկա համար: Նա բնազդով զգացել է և գիտի, որ իր «ամուսինը» համաձայնել է իրեն ոչ թե սիրուց, այլ մի օր տիրանալու իր հայրական ժառանգությանը: «Կինը,— ասում է Սևակը,— աստվածային գիտություն մը անասնական բնազդ մը ունի ինչ որ չի գիտեր՝ կզգա և ինչ որ կզգա՝ իր ամբողջ հոգվուն ու մարմնուն մեջ կզգա...»: Այլջիկը ոչ մի քնքուշ սեր և զգայուն սիրտ չի գտել իր կեղծավոր և հտպիտ մար-

դու մեջ, որը ստոիկյան պաղարյունությամբ չի վարանել տարիներով իր շրթունքները ենթարկելու կնոջ հիվանդության սոսկալի վարակման՝ նրա մահից հետո ոսկիներին տիրանալու համար: Սևակը իր սրտի ողջ նզովքն է թափում ամուսնական նվիրական կապերի այդ ստոր շարաշահման վրա, որ ոչինչ շունի սուրբ և պաշտելի: Արդարև, մի ուժբախտ արարած՝ գիտակցելով իր դրությունը, ամբողջ մարդկությանը թունավորելու շափ դառնություն է կուտակել իր ներսում. «Ան կզզվեր իր ամուսինեն՝ որ շար հրեշտակի մը պես կժպտեր. կզզվեր նաև իր հորմեն, տր իր վեց զավակները թաղելե վերջը դեռ կապրեր ու կուլար...»:

Այսպես, բոլոր կեղծ ու բռնի ճարված ամուսնությունների մի տեսակ գաղափարական հակադրությունն է հանդիսանում «Փոխան հարսնիքի» վերնագրված պատմվածքը, որը հուզական և սրտաբուխ մի գործ է: Անմեղության ու գեղեցկության վաճառք Ոսկի Հորթին, երբ ամուսնությունն ու պսակը խարդախ պայմանականության է վերածվում, որի մեջ «օրենքով» միացած երկու սեռերի ներկայացուցիչների փոխադարձ կապի մեջ սրբագործվում է կնոջ ստրկացումը տղամարդու բացարձակ և կամայական իշխանության: Կնոջ դատի հարցը արվեստի լեզվով ավելի լավ չէր կարող պաշտպանվել, որքան այս պատմվածքի մեջ: «Գերիներու վաճառականությունը ուրիշ

տեսակ շէր, միայն թե հիմա վաճառողն ալ, վաճառվողն ալ աղջիկն է...» ասում է Սևակը: Նա իր նույնատակի հիմնական մտահոգության հասնելու համար կենդանի պատկերների և խտացրած գույների միջոցով վերարտադրում է հարսանեկան մի արարողություն Պոլսի եկեղեցիներից մեկում, որն ուրիշ բան չէր, բայց եթե ոչ՝ ամուսնացող աղջկա համար մահվան մի տեսարան, որ փշաքաղտամ է մարդու մարմինը: «Ահա երևցավ ան,— նկարագրում է Սևակը հարսին,— շվարուն ու մահատիպ կառաջանար, առանց հոժարության, այլև առանց ընդդիմության, որովհետև ուրիշներ իր ճակատագիրը վճռած էին արդեն՝ առանց իր հավանությունը հարցնելու»: Կնոջ վրա գործադրվող այս «օրինական» դահճագործության շարժառիթը հայրստությունն է, որ իբրև շքմեղանք և արդարացում քավում է բոլոր անհավասարությունն ու պղծությունները: Մեկ կողմից շվայտ, զելս և անբարո մարդու գիրկը նետում է թռչնիկի պես անմեղ և դողդոջուն աղջկան, մյուս կողմից՝ կաշառում է հոգևորականին, եկեղեցին վերածում գերեվաճառության շուկայի և նույնիսկ ստիպում է աղջկա խաբված ծնողներին ուրախության ու հպարտության արցունքներ թափել:

Ամուսնական բոլոր ձևերի սնանկությունն ու կեղծավորությունը մատնանշելով, Սևակը ձգտում է ամուսնական բարձր և հիմնավոր կապերի, ո-

րոնք պետք է ստեղծվեն մարդկանց բացարձակ բարոյական կատարելության պայմաններում: Երկու անձերն իրար միացնող ոչ մի պայմանական և նախօրոք հաստատված ձևեր չի ընդունում: Ամուսնությունը, որ մարդկային հասարակության կարևորագույն խնդիրներից մեկն է, ձգտում է նա բարձրագույն միության վերածել: Ըստ Սևակի, ամուսնությունը պայմանավորվում է սիրով միայն, և ընդունված կարգ ու կանոնի սահմանները չեն կարող ապահով երաշխիք լինել երջանիկ և համերաշխ կյանքի: Ամուսնության հիմքը՝ սերը, փոխադարձ հարգանքը և հավասարությունը պարտադիր կանոններն են իրավականությունից վեր բարոյականության տեսակետից: Սևակը համոզված է, որ բարձր հասարակության հիմքերը լավ ընտրված ամուսնական դաշինքներն են: Եվ հետևաբար, նա ուզում է ամուսնական կապերն ազատել շահադիտական միացման անարգ պայմաններից և կամ դիպվածի պատահական մերձեցումներից, որպեսզի խնայվեն մարդկանց ընտանեկան կյանքի սրտաճմլիկ ողբերգությունները: Եվ սրանից ուղիղ գծով կարելի է հետևեցնել, որ ամուսնությունը զգացումների, գաղափարների, մտածելաձևի, նախասիրության և ճաշակների համահունչ նուրբյան (չեմ ասում նույնուրյան) միացումն է երկու հոգիների, որոնք ամուսնանալով երջանիկ կյանքի ապահովագրություն են անում: Եվ մարդը

դրան պետք է հասնի բացարձակ ազնվության և բարոյական կատարելագործման ճանապարհով: Դրանից դուրս կանխապես որոշված կապի իրավական ամեն մի ձև նսեմացնում և ստորացնում է նվիրական զգացումները և ամուսնությունը վերածում է «երկուստեք ստորագրված վաճառականական պայմանագրության»: Հեղինակն ինքը ավելի լավ է բնորոշում հետևյալ տողերում. «Ուսերը, տրուն համար Սողոմոն «Մահվան շափ զորավոր է» կրսե, առևտուրի մը շափ խախուտ եղավ, որովհետև օրենքը, մեզ միացնելու ժամանակ՝ բաժանելու պայմաններն ալ կմատնանշեր»:

Այսպիսով, Սևակը շոշափում է կյանքի բազմաթիվ կարևորագույն հարցեր: Ահա նա, որպես բժիշկ և գրող, իր կոչման հավատարիմ մնալու մտահոգության մեջ ծնունդ է տալիս «Գինովին աղջիկը» և «Տելիրում թրեմենս» պատմվածքներին: Դրանցում հեղինակը ուշադրության առարկա է դարձնում ալկոհոլի վնասները: Չպետք է մոռանալ, որ այդ պատմվածքները բխելով գրքի մայր ոգուց արժեք են ստանում այն հանրօգուտ ձգտումի մեջ, որով նա ուզում է վերոհիշյալ մոլության հետևանքները պարզելով՝ շեղված մարդկանց ետ կանգնեցնել և բերել իրենց կյանքի բնականոն ճանապարհի վրա:

«Բժշկին գիրքեն փրցված էջեր» գիրքը մի ուրույն և հետաքրքիր աշխարհ է բերում մեզ՝ ցավերի

և տանջանքների բազմազան տեսարաններով: Մարմնական, հոգեկան, բարոյական բոլոր տեսակի վշտերը ընկած են Սևակի գրչի տակ, որոնց վրա դեմոկրատ և հումանիստ գրողը իր մտքի լուսավոր ճառագայթներն է սփռել դրանք վերացնելու մեծ մտահոգությամբ: «Մեղքին պտուղը», «Ստամոքսի զոհը», «Ծավի միսը», «Թոքախտավորը» և դեռ շատեր, ֆիզիկական և բարոյական տառապանքների ուրիշ վկայություններ են, որոնք ըստ էության՝ վերոհիշյալ գրվածքների երկարաձգումը լինելու պատճառով շեն վերլուծվում այստեղ:

Բայց կարելի՞ է արդյոք անուշադրությամբ անցնել «Մանչերու գերեզմանը» պատմվածքի կողքով, որ իր կատարողական արվեստով մի գերազանց գործ է: Տաշված և փայլուն քարերից կերտրված մի հորինվածք է դա, որի վրա բեկբեկվող շողերի նման ցլանոսմ են հեղինակի մանկության անջինջ հիշատակները, մեր միտքն ու սիրտը լցնելով այն կարեկից և ամուսասալի ցավերով, որոնք ներշնչում են մեզ դեռահաս կյանքերի վաղաժամ մահերը:

Արամն է գրվածքի հերոսը՝ հեղինակի մանկության ընկերը: Մի խոր կարոտով նա վերհիշում է «Հին-հին, օրհնյալ օրերի» թանկագին հիշատակները, որոնց շրջանակի մեջ գալիս է կանգնելու մանուկ օրերի իր պաշտելի ընկերը այնքան կեն-

դանի և իրական շարժումներով, ասես կանաչ արոտավայրի մեջ կայտուող անհանգիստ գառը: Մի քանի թվարկումներ անցած հիշատակներից, մի քանի հաստ գծեր միջավայրի և այդ հասակների հոգեբանության սրտագրավ բարձրից, որոնց մեջ առանձին պաշտամունքով ընդգծվում է դպրոցական երկու դասակից ընկերների անկեղծ և սրտագին կապը: Եվ ահա կերպարը իր արտաքին և ներքին, այսինքն՝ ֆիզիկական և հոգեկան առանձնահատկություններով կերպարվում է, տրպեսզի մեր աչքերի առջև տողանցեն նրա խաղերի և շարաճճիությունների շարանը, որի մեջ ուշագրավ է նրա այն աննման քաջությունը, որով, այդ հասակում, հերոսի վայել խիզախությամբ՝ արհամարհում է ամեն վտանգ, որոնք իրական և երեվակայական վախերից են ծնվում: Բայց հեղինակը այդ հերոս մանուկի մեջ, դեպի իր մտադրությունն ընթանալու ճանապարհին, շոշափում է մի հիմնական հոգեբանական կողմ: «Եվ սակայն այս պատանին, — ասում է Սևակը, — որ անգղեր կփետրեր ու մանչերը կծեծեր, աղջիկներուն առջև տղու մը պես կդողար ու մեղավորի մը պես կկարմրեր...»: Եվ ահա բռնելով պատանիների հոգեբանության այս թելը դեպքերի զարգացման մեջ, ձգում է այն և բերում ու հասցնում այն վտանգավոր պրոբլեմին, որը հայտնի է մեզ պատանիներից գերեզման տանող փաստերով: «Արամ քա-

նի կմեծնար, այնքան կտկարանար: Եկեղեցիին մեջ երգած ատեն ձայնը կփռխվեր. դպրոցի մեջ պատասխանած ատեն միտքը կխավարեր. գիրք մը կարդալու պահուն՝ էջը շղարձուցած՝ կարդացածը կմոռնար»: Այս բոլորը նրա համար, որովհետև տարտամորեն մի փսփսուկ էր շրջում այն մասին, որ Արամը «ամոթ բաներ կընէր», «ողնածուծը հալել էր»: Հեղինակը, այնուհետև տանում է իր հերոսին հյուծախտի աստիճանական քայքայման սրոցեսների միջից նրան հանձնելու գերեզմանի փոսին:

Այս թեման առաջին հայացքից դուցե և կյանքի մի սովորական երևույթ է թվում, բայց հեղինակի արվեստագետ դրչի տակ մարդկային ամենաազնիվ հույզերով, սրտի արյունով գրված կյանք և կենդանություն է ստացել:

Նմանապես մի շքեղ երկ է «Կռունկը», որ նպատակ ունի այս անգամ մեր ազգային ցավի երեսներից մեկը վեր հանել: Հեղինակը իր հերոսի անձնավորության մեջ խտացնում է մեր ժողովրդի ճակատագրի դարավոր ցավը: Եվրոպայում ուսումն ավարտած երիտասարդի մեջ թոքախտը տարիներ շարունակ դասրանակալ սպասելուց հետո, նրա հայրենիք վերադառնալու գերագույն ժամին հանկարծ իր գլուխն է ցցում և հարվածում նրան: Լքումի, մենակության և որբության շարքաշ տւ մռայլ տեսարանների մեջ է դրել Սևակը

հայ երիտասարդին, որպեսզի նրա մեջ դիտի վառ երազներով հղի կործանվող մարդու հոգին, իր անսահման ողբերգությամբ:

Ահա այդ գիրքը բոլոր այս հիվանդներից ու հիվանդություններից կազմված զանազանակերպ տանջանքների մի մղձավանջային աշխարհ է, որի մեջ թաղվում է ընթերցողի հոգին, բայց չի խեղդվում, շնչում է այդ օդից, բայց չի թունավորվում, այլ փորձառության և իմաստության զենքերով գոտեպնդված դուրս է դալիս այնտեղից: Որովհետև Սևակը բոլոր այդ ցավատանջ տեսարանների վրա իր հոգու կենսատու ճառագայթներն է պտտեցնում: Նկատելի մի պարագա է այն, որ ի հակադրություն իր նախորդ ստեղծագործությունների, որոնց հոգեաշխարհի վրա մահվան հուսահատությունը ծանրածանր էնշումով թավալվում է, այստեղ սակայն, ցավի թագավորության մեջ, ապրելու և հաղթանակելու կորովի կամքն է արտացոլվում: «Ապրելը հաղթել է» և «Նաբոլեոնի մահը» ակնարկներում մեծ հոգիների հատուկ լավատեսությամբ ցավերը դիմագրավելու պայքարն է թելադրում փոխադարձ օգնության հիմունքների վրա: Եվ հեղինակը հիվանդությունից ցավագար մարդկանց շրթներին կաթեցնում է սփոփանքը մեռնողի քաղցրությամբ.

«Բոլոր երկրներու ախտավորներ, իրարու միա-

ցեք, ձեռք-ձեռքի տվեք, կազմակերպեցեք մեծ հաղթության, կյանքի հաղթության համար...

Հառաջ. ապրիլը հաղթել է...»:

Իսկ «Նաբուլենոնի մահը» գրվածքում այդ գաղափարը իր վերջնական ձևակերպման մեջ է. «Այն հիվանդները, որոնք փոքրիկ ցավե մը կհուսաահատվին, թող գիտնան, որ այս աղքատիկ գյուղացիին զավակը, այս նիհար ու պանդուխտ զինվորը, որ համամարդկային քաղաքակրթությանը հրամայեց, աշխարհին տիրապետելե ավելի իր անձին տիրապետեր էր... Այս փոքրիկ մարդը իր վրա կմիացներ բժշկության մեծագույն հիվանդությունները. իր ուղեղը լուսնոտ էր, իր սիրտը պզտիկ, իր կուրծքը թոքախտ, իր ստամոքսը քաղցկեղ...»

Խոսելով Սևակի արձակ գրվածքների մասին, ժամանակակից նշանավոր արձակագիր և հրապարակախոս Ռուբեն Զարդարյանը գրել է. «Շնորհավորություններս այն զմայլելի ձևին համար, որով կգրեք ձեր բժիշկի էջերը: Չեք կարող երևակայել, թե որպիսի խանդավառ ընդունելություն գտած են անոնք ընթերցող հասարակության մեջ, թե հոս, թե արտասահման: Ասիկա նախ՝ կապացուցանե այն անտարակուսելի գրական ճարտարությունը, որով կգրեք ձեր հողվածները քերթվածի մը շափ

Թրթռուն, երկրորդ՝ մանկավարժական այն մեթոդը, որով հիվանդությանց սարսափն ու գարշանքը կներշնչեք, առանց խրատի ու քարոզության հին պանալ մեթոդին, և երրորդ՝ այն, որ ափսոս, այնքան տառապանք կա մեր ծոցն ալ ու այնքան հիվանդ, այնքան վիրավոր»:

Այսպիսով, Ռուբեն Սևակի արձակ գրվածքները իրենց գրական-ստեղծագործական ժառանգության վրա ավելացնում են մեկ ուրիշ արժեքավոր երես: «Բժշկին գիրքեն փրցված էջեր» գրքի մեջ ամփոփված գրվածքները սիրուն պատմվածքներ են: Դրանց հոգեհատակը միշտ բանաստեղծական ճշմարիտ զգացողությունն է, որ կենդանություն և ջերմություն է հաղորդել այդ գրվածքներին: Դրանց մեջ հանդես է գալիս մարդու հոգեբանության պրպտողն ու ուսումնասիրողը: Մարմնական ցավի ազդեցությամբ առաջացած հոգեկան ողբերգություններ են նրա մտահոգության առարկան, և մենք լցվում ենք և՛ հերոսների ախտի երկյուղով, և՛ հոգեկան ահավոր դրամայով: Այդ գրվածքների թեմաները, որոնք նպատակ ունեն գիտական երեվույթները բացատրել, կարող էին սոսկական շոր փաստերի արձանագրության վտանգը ներկայացնել, եթե Սևակ արվեստագետի խառնվածքն ու ճաշակը չփրկեին դրանք: Արդ, այդ պատմվածքները սեղմ, արագ, շարժուն գրվածքներ են, ավելորդություններից զերծ, անշահ մանրամասնու-

Թյուններից հեռու: Հեղինակը չի տարածվում նյութի վրա, չի ծամծամում այն, այլ հավատարիմ մնալով իր մտահղացման գլխավոր նպատակադրումին՝ հանդես է բերում խոսքի և բառերի հանդեպ զգույշ և ժուժկալ վերաբերմունք: Ահա թե ինչ է գրում ժամանակի գրական դեմքերից մեկը՝ Ալփիարը, Սևակի այս գրվածքների մասին:

Ձգացումներու փափկազգաց նկարիչ մը լեզվի ciseleur մը և բառին ամբողջ ուժովը՝ հանելի գրագետ մը՝ գրական նոր նյութ մը կստեղծե՛ք, որուն վրա հիացողներեն մեկը ներեցե՛ք որ ես ըլլամ»:

Կյանքի սիրով և ապրելու խանդավառությամբ այնքան լեցուն այս բանաստեղծ-արձակագիրը ինքն իրեն դեռ չիրագործած ընկալ կես ճանապարհին: Այժմ, Սևակի՝ որպես ժամանակի հումանիստ մտածողի և առաջավոր մարդուն՝ սրտի կարոտներն ու սերերը մերն են լինում, սովետական ժողովրդինը, համայն մարդկության հանդիստ և խաղաղություն բերելու իր սրբազան առաքելության մեջ:

Խմբագիր՝ Ս. Տարոնցի
Նկարիչ՝ Ա. Գասպարյան
Գեղ. խմբագիր՝ Ռ. Բեդրոսով
Տեխ. խմբագիր՝ Վ. Գալստյան
Վերստուգող սրբագրիչ՝ Ա. Քիչոյան

ՎՖ 03863

Պատվեր 672:

Տիրաժ 3000:

Հանձնված է արտադրութայն 1/XII 1958 թ.:

Ստորագրված է տպագրութայն 25/IV 1959 թ.:

Թուղթը $70 \times 92\frac{1}{32}$: Տպագր. 2,75 մամ. = 3,22 սլայմ. մամ.,

հրատ. 2,5 մամ.:

Գինը՝ 1 ռ.:

ՀՍՍՌ Կուլտուրայի մինիստրութայն Հրատարակչություն-
ների և պոլիգրաֆ արդյունաբերութայն Գլխավոր
վարչության № 6 տպարան, Երևան,
Լենինի պողոտա № 51:

